

„Jinak bychom tady nebyli.“² Příběh rodiny Dychovy z obce Hrušky (okr. Břeclav)³

"Otherwise we would not have been here." The story of the Dycha family from the village of Hrušky (Břeclav district)

Abstract

The case study focuses on the reconstruction of the life of a Romani family from the South Moravian village of Hrušky since the second half of the 19th century, in the interwar period and especially during WWII, when the family members became victims of Nazi persecution of "gypsies". The study thus contributes to the historical research of the life of specific Romani local communities, families and individuals in the context of the development of a centrally controlled and implemented solution to the "gypsy question" in the Protectorate. The chosen perspective of the study makes it possible to consider coexistence and persecution at the local level and at the same time qualifies the impact of measures at the state level. The author analyzes local preparations and deportations of "gypsies and gypsy half-breeds" to the Auschwitz-Birkenau concentration camp. It addresses the question of how the local inclusion and recognition of Roma by local authorities and institutions could influence and mitigate, at least for some time, their exclusion and categorization, as well as their deportation to a concentration camp, together with the possibility to temporarily or permanently avoid such deportation.

Key words

Roma, Hrušky, persecution of Roma, holocaust, deportation, Auschwitz-Birkenau

Jak citovat

Schuster, M. 2020. „Jinak bychom tady nebyli.“ Příběh rodiny Dychovy z obce Hrušky (okr. Břeclav). *Romano džaniben* 27 (2): 7–53.

1 Autor je historikem v Institutu Terežinské iniciativy. E-mail: michal.schuster@terezinstudies.cz

2 Z výpovědi jednoho ze synů Damiána Danihela-Malíka, jediného přeživšího z hrušeckých Romů. Rozhovor s T. D.

3 Text vznikl v rámci projektu Databáze romských obětí holocaustu v České republice Institutu Terežinské iniciativy podpořeného v letech 2016–2020 soukromou nadací Bader Philanthropies. Databáze je od května 2020 dostupná na webu [holocaust.cz](http://www.holocaust.cz). Další informace o projektu na <http://www.terezinstudies.cz/projects/roma-database.html>

Úvod⁴

Cílem předložené případové studie je přinést prostřednictvím detailní rekonstrukce života romské⁵ rodiny Dychovy z jihomoravské obce Hrušky poznatky o tématu postavení Romů a Sintů na území současné České republiky v meziválečném období, a především za druhé světové války, kdy se tato skupina obyvatel stala obětí nacistického pronásledování osob označených za „cikány“⁶. Cílem studie je přispět k historickému výzkumu života konkrétních romských lokálních společenství, rodin a jednotlivců v kontextu centrálně řízeného a prováděného „řešení cikánské otázky“ v Protektorátu Čechy a Morava. Zaměření na konkrétní místo či rodinu prostřednictvím detailního, systematického a lokálního výzkumu totiž může pomoci změnit perspektivu a obohatit výzkum založený na dokumentech vzešlých z úřadů centrální či zemské úrovně. Záměrem výzkumu bylo zjistit, jak lokální začlenění a uznání Romů ze strany místních úřadů a institucí mohlo v době druhé světové války ovlivňovat a zmírňovat, aspoň po jistou dobu, jejich vyloučení a kategorizaci a též jejich deportaci do koncentračního tábora (dále KT). Studie řeší otázku příprav a provedení deportace osob označených úřady za „cikány a cikánské míšence“ z Protektorátu Čechy a Morava do KT na lokální úrovni spolu s možností se dočasně nebo trvale této deportaci vyhnout. Kromě toho se text dotýká také staršího vyjednávání romských aktérů s představiteli obce, které se týkalo mimo jiné získání domovské příslušnosti nebo žádosti o pozemek na stavbu domu.

Tato studie není jediným výsledkem proběhlého výzkumu zaměřeného na obec Hrušky a tamní romské obyvatelstvo. S cílem osud obětí znovu připomenout místním obyvatelům jsem v březnu 2020 provedl v prostorách hrušecké ZŠ přednášku a v místním zpravodaji jsem publikoval na dané téma článek (Schuster 2020). Dalším cílem je iniciovat vytvoření a umístění důstojné připomínky romských obětí v obci. Jejich památka totiž není v Hruškách

4 Na úvod bych chtěl poděkovat všem, kteří mi byli při výzkumu a následném zpracování této studie jakkoliv nápomocni, především pracovnícím a pracovníkům archivů a dalších institucí, v nichž jsem bádal a na něž jsem se obrátil, členkám Vlastivědného kroužku Hrušky, narátorkám a narátorům z řad pozůstalých a pamětníků a kolegyni Alettě Beck. Můj dík patří také oběma recenzentům či recenzentkám původního textu a redakci časopisu *Romano džaniben*.

5 O tom, jak rodina Dychova, resp. její členové sami sebe identifikovali či označovali, nevíme, nicméně na základě matričních záznamů a zdokumentovaných příbuzenských vazeb je můžeme považovat za příslušníky romského etnika – viz Červenka (2016: 324–345).

6 V následujícím textu se slovo „cikán“ a „cikánský“ objevuje jako dobový pojem, který v sobě v závislosti na okolnostech užítí spojuje různé kategorie lidí. Ačkoliv se tento pojem většinou vztahoval na Romy a Sinty, zároveň také označoval všechny další osoby považované z jakéhokoliv důvodu za „cikány“. Více o dobové identifikaci „cikánů“ a pojmenování Romů viz např. Nečas (2005: 13–16); Lhotka (2009).

ve veřejném prostoru nijak připomenuta,⁷ ačkoliv po roce 1945 tam bylo v souvislosti s připomínkou druhé světové války instalováno několik pamětních desek a pomník.⁸

1 Metodologická východiska, prameny a literatura

Výzkumu lokálních dějin Romů a Sintů na území současné České republiky v první polovině 20. století s důrazem na období 1939–1945 se věnoval od počátku sedmdesátých let především historik C. Nečas. Kromě práce na seznamech vězňů „cikánských táborů“ (dále CT) v Letech u Písku, Hodoníně u Kunštátu a Auschwitz-Birkenau (Nečas 2012; Nečas 2014; Nečas 1992) a sběru výpovědí pamětníků (např. Nečas 1994b) zkoumal osudy vybraných jednotlivců, rodin nebo místních komunit, zejména z Moravy.⁹ Po roce 1989 to byli vedle něj i další čeští badatelé (Pavelčík 2001, Antonová, Konečný 2013, ad.), kteří se zaměřovali na historický výzkum a dokumentaci obětí nacistické genocidy převážně moravských Romů. Výzkum byl povětšinou založen především na klasických historických metodách, tj. analýze písemných materiálů oficiální majoritní provenience shromážděných na základě archivních rešersí. Tento přístup s sebou přinášel řadu omezení. Výsledné práce popisovaly perzekuci a genocidu Romů a Sintů z pohledu regionální nebo centrální úrovně státní správy zejména na základě opatření přijatých různými orgány a institucemi. Z toho vyplývá jednostranný a omezený pohled těch, kteří přípravy a provádění genocidy řídili nebo se na ní různým způsobem a měrou podíleli. V současném výzkumu dějin Romů nejen během druhé světové války, ale i v období předcházejícím a následujícím, se proto více uplatňuje snaha zpřístupnit perspektivu samotných Romů a jejich aktivních postojů a snaha kombinovat klasické historické metody výzkumu s orálně historickými (např. Sadílková 2016, Viková 2018, Smlsal 2019, Baloun 2020). Předložená případová studie tak navazuje na výše uvedené snahy, přičemž jsem využil systematické archivní rešerše, zahrnující fondy především regionálních archivů, a metodu orální historie, tj. využití narativů romských a neromských pamětníků jako rovnocenného pramenného materiálu. Díky terénnímu výzkumu se mi podařilo získat zajímavé vzpomínky pamětníků a nalézt mnoho cenných dokumentů uložených mimo archivní sbírky.

7 Platí to i pro další oběti nacismu. Kromě Dychových ztratili za druhé světové války život během nucené internace další dva hrušecí občané: Anastázie Úlehlová, matka šesti dětí, která byla uvězněna na základě udání a zahynula v KT Auschwitz I, a Karel Jílek, jenž byl uvězněn kvůli útěku z totálního nasazení a zahynul v KT Strasshof u Vídně (Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 42–43; MM A-B. Úlehla Anastázie. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=235508 [cit. 2020-05-02]).

8 Pamětní deska J. Talábovi a Z. Novosadovi, padlým vojákům na západní frontě 2. světové války (1945), pamětní deska hrdinům Rudé armády (1946), pomník osvobození představující rudoarmějce (1976) a pamětní deska k uctění výsadkářů ze skupiny Clay-Eva (1998) (Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 84–86).

9 K regionu Strážnicka a Uherskohradištska např. Nečas (1977: 14–15; 1983: 63–78).

Hlavním zdrojem písemných pramenů pro tuto studii byly sbírky Státního okresního archivu (dále SOkA) Břeclav se sídlem v Mikulově, z nichž jsem čerpal především podklady pro rekonstrukci života rodiny Dychovy. K nejstarším dějinám romského osídlení v obci Hrušky a blízkém okolí jsem využil materiály v Moravském zemském archivu v Brně (dále MZA), dílčí prameny byly získány také z Diecézního archivu Biskupství brněnského v Rajhradě (dále DA) a ze SOkA Hodonín.

Pomocí archivních pramenů lze částečně zrekonstruovat také průběh příprav a provedení deportace Dychových do KT Auschwitz-Birkenau, ačkoliv se většinou jedná o torzovité a stručné záznamy z četnických knih a protokolů, obecních účtů nebo školních výkazů. Pro rekonstrukci osudů jednotlivých osob po jejich deportaci byl stěžejní výzkum v materiálech Archivu Státního muzea Auschwitz-Birkenau v Osvětimi (především v lístkovém katalogu vězňů a internetové databázi vězňů na webu auschwitz.org). Cenným písemným pramenem jsou též třístránkové rukopisné zápisky o romském obyvatelstvu v Hruškách pro tamní nedochovanou kroniku¹⁰, které zřejmě někdy v letech 1959–1965 sepsal hrušecký kronikář Jan Mráz (Mráz, rkp.).¹¹ Pamětní kniha národní školy v Hruškách (1923–1965), uložená na místní základní škole (dále ZŠ), přináší také zajímavé svědectví o rodině Dychově.

V předložené studii využívám také svědectví neromských a romských pamětníků jakožto orálně historické prameny, se kterými kombinuji, konfrontuji a doplňuji prameny písemné povahy. Vlastivědný kroužek v Hruškách (dále VKH)¹² mi kromě cenných osobních fotografií zprostředkoval také kontakty na pamětníky, spolužáky a kamarády Dychových dětí, s nimiž jsem pořídil rozhovory. Další fází výzkumu bylo pátrání po potomcích po Damiánu Danihelovi-Malíkov¹³, jediném přeživším z hrušeckých Romů, od nichž jsem získal zajímavá svědectví a několik osobních fotografií.¹⁴

Dosavadní odborná literatura se romskému osídlení v Hruškách téměř nevěnuje. Hrušky se tak objevují pouze ve statistických přehledech o počtu romského obyvatelstva v jednotlivých obcích Moravy v 19. a první polovině

10 Původně sepsal dějiny obce do tří objemných knih a rozpracoval i díl čtvrtý. V současnosti jsou však tyto kroniky nezvěstné a zachovalo se pouze torzo jeho přípravných textů. V Hruškách se tedy nedochovala žádná starší kronika a první je až pro léta 1973–1989 (Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 282).

11 Jeho zápisky o hrušeckých Romech byly také doslovně otištěny ve zpravodaji obce Hrušky (viz Rajchmanová 2008).

12 VKH byl založen místními zájemci o historii a lidové tradice roku 1997. Od té doby je významným kulturním činitelem v obci a mj. pořádá tematické výstavy o minulosti obce (Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 134–135).

13 V archivních materiálech a v povědomí pamětníků z Hrušek figuruje Damián pouze pod příjmením Malík, ačkoliv jeho skutečné příjmení, pod nímž je zapsán v matrice narození a pod nímž žil po roce 1945, je Danihel. Zjištění této okolnosti hrálo zásadní roli při pátrání po jeho poválečném osudu a jeho potomcích. Ve svém textu jej budu pro snazší přehlednost nazývat jako Damián Danihel-Malík.

14 Z důvodů zachování anonymity odkazují ve své studii na všechny narátory použitím iniciál jejich skutečných jmen.

20. století v syntéze C. Nečas o Romech na Moravě a ve Slezsku (Nečas 2005: 408, 422, 428). Osudem hrušeckých Romů se však C. Nečas zabýval již v sedmdesátých letech.¹⁵ Jediné, ačkoliv velice kusé informace tak najdeme v publikacích o dějinách obce Hrušky, kde je osud Dychových zmíněn v souvislosti s druhou světovou válkou a jejími oběťmi (např. Hrušky 1998, Druhá světová 2005, Strachová, Titlová, Zoderová 1999). Nejnověji je popsán příběh Dychových v publikaci kolektivu autorů *650 let obce Hrušky* z roku 2018 v kapitole s názvem „Nevrátili se!“, která popisuje předválečný život romské rodiny, její záhubu v Osvětimi a osud jediného zachráněného Damiána Malíka. Text vychází pouze z lokálních písemných pramenů (Mráz, rkp., Pamětní kniha národní školy v Hruškách) a obsahuje řadu nepřesností (Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 42).

2 Romové v Hruškách od 19. století do roku 1918

Obec Hrušky, která leží v národopisné podoblasti Podluží, tvořící jihozápadní část Moravského Slovácka, náležela správně od roku 1850 pod okresní soud v Břeclavi, až do roku 1948 k hejmanství, resp. okresu Hodonín a duchovní správou do farnosti v Moravské Nové Vsi (Hrušky 1998: 124; Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 64). Ještě na počátku 20. století zůstávaly Hrušky převážně zemědělskou obcí, kde se k roku 1900 uvádí 268 domů a 1505 většinově českých obyvatel.¹⁶

Zprávy o prvních Romech žijících v Hruškách pocházejí z druhé poloviny 19. století.¹⁷ Jejich příchod do této oblasti navazoval na proces usazování romského obyvatelstva probíhající na Moravě již od konce 17. století. V 18. století byli na základě dvorských výnosů Romové, kteří se na moravských panstvích zdržovali více než jedno desetiletí, usazováni jako domkáři. Na strážnickém panství byli v první polovině 19. století z těchto rodin doloženi Danielové, Dychové, Herákové, Holomkové, Ištvanové, Kubíkové, Kýrové a Malíkové (Nečas 1983: 63–64). V polovině 19. století žili Romové na jihovýchodní Moravě převážně usedlým a polousedlým způsobem a živili se většinově kovářstvím, které muselo být doplňováno posluhou u rolníků a nádenickou prací. Postupem času nádenická práce vytlačila tradiční řemeslo, ačkoliv často zůstávalo doplňkovou možností obživy. Hledání nových odbytišť výrobků zapříčinilo trvalý nebo dočasný přesun

15 Tehdy se historik, t. č. působící na katedře dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně, obracel korespondenčně na moravské obce, v nichž před rokem 1945 žilo romské obyvatelstvo. Roku 1974 napsal ve věci „otázky rasového pronásledování Cikánů v období nacistické okupace“ také na MNV v Hruškách, odkud následně získal základní informace (Muzeum romské kultury, fond Ctibor Nečas, kart. Čeští Romové – muzea, archivy, národní výbory, Slovenští Romové – muzea, archivy, národní výbory, Dopis Petra Dřímala, předsedy MNV Hrušky, 6. 6. 1974; za upozornění na tento dokument velice děkuji Heleně Sadílkové).

16 Tehdy se v obci uvádí také 17 Židů. Poslední židovští obyvatelé se odtud odstěhovali roku 1915 (Hrušky 1998: 90; Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 25).

17 MZA, A 18; tamtéž, B 14; tamtéž, E 67.

romských kovářů do jiných nedalekých lokalit (Nečas 1982: 25–32; Pavelčík 2001: 18–22; Nečas 2005: 71–173, 175–177).

První doložení Romové v Hruškách se živil jako kováři a jako dělníci a nádeníci v místním hospodářském dvoře, kde zřejmě někteří z nich také bydleli.¹⁸ Dvůr (čp. 1), který byl součástí vrchnostenského majetku břevclavského panství, se postupně rozrůstal, přičemž poskytoval práci větší části místních obyvatel (Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 164).

Ve sčítacích operátech pro obec Hrušky se Romové objevují poprvé v roce 1869. Ve sčítacím archu jsou zachyceni pod nadpisem „cigáni“ bez čísla popisného. Šlo o Kateřinu Kýrovou (nar. údajně 1835 v Radějově, byla dcerou Václava Kýra, „cikána“ ve Strážnici, a Anny roz. Malíkové z rodu Matouše Malíka, „cikána“ z Uher) s pěti dětmi. Je popsána jako svobodná „cikánka“ katolického vyznání, trvale usedlá v Hruškách, živící se žebrotou a nádenictvím.¹⁹ Její svobodný syn Tomáš Kýr (nar. údajně 1849, Zvolenov)²⁰ se živil kovářstvím a nádenictvím, toho času sloužil jako voják „u arcivévody Carla“. ²¹ Dcery Majdalena (nar. 1855, Hodonín) a Kateřina (nar. 1857, Těšice) pracovaly jako nádenice v hrušeckém dvoře. Jako nemanželské děti Kateřiny Kýrové²² byli uvedeni hluchoněmý Marek Malík (nar. 1858)²³ a Marie Malíková (nar. 1865)²⁴, oba narození v Hruškách.²⁵

Další informace přináší soupis „cikánů“ v okrese Hodonín za rok 1909,²⁶ který je součástí celkového přehledu „cikánů“ příslušných na Moravu vytvořeného

18 SOKA Hodonín, B 134, i. č. 1483, Sčítací operáty, Hrušky, 1869, sčítací arch č. 208, digitální verze v badatelně MZA Brno; MZA, B 14, ml., sig. 124, fascikl 7906; MZA, E 67, MN Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1864–1890), sig. 3013; MZA, E 67, Matrika oddaných Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1848–1928), sig. 3025; MZA, E 67, Matrika zemřelých Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1835–1898), sig. 3033.

19 SOKA Hodonín, B 134, i. č. 1483, Sčítací operáty, Hrušky, 1869, sčítací arch č. 208.

20 MZA, E 67, MN Strážnice – Panny Marie (1835–1849), sig. 5814, fol. 42, snímek 22. Dostupné na webu www.mza.cz/actapublica/matrika.

21 Mínen zřejmě C. k. peší pluk č. 3. „Tablo důstojníků pešího pluku č. 3 padlých v bitvě u Trutnova.“ Dostupné z: <http://www.vhu.cz/exhibit/tablo-dustojniku-pesiho-pluku-c-3-padlych-v-bitve-u-trutnova/> [cit. 2020-08-22]. V době sčítání byl T. Kýr v Hruškách na dovolené.

22 V matrice narozených je v obou případech jako matka uvedena Kateřina Malíková, dcera Jiřího Malíka a Marie z rodu Josefa Šarkého („Scharges“). MZA, E 67, MN Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1835–1863), sig. 3012, fol. 138, sig. 3013, snímek 71 a fol. 16, snímek 11.

23 MZA, E 67, MN Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1835–1863), sig. 3012, fol. 138, snímek 71.

24 MZA, E 67, MN Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1864–1890), sig. 3013, fol. 16, snímek 11.

25 Dle soupisu domovský náleželi do Hrušek, u ostatních výše uvedených bylo poznačeno, že jsou „trvale přítomní“ a „cizí“. SOKA Hodonín, B 134, i. č. 1483, Sčítací operáty, Hrušky, 1869, sčítací arch č. 208.

26 Další údaje o Romech v Hruškách přináší také seznam „cikánů“ v okrese Hodonín z roku 1876. MZA, B 14, ml., sig. 124, fascikl 7906, fol. 119–134. Ze sčítacích operátů a soupisů z následující doby se o romských obyvatelích Hrušek nic nedozvídáme. Celkový přehled domů z roku 1880 pouze uvádí dům bez čísla popisného s poznámkou „Bezdomovci Cigani černí“, přičemž příslušný sčítací arch k tomuto domu chybí. Sčítací operáty z roku 1890 žádné „cikány“ v Hruškách neuvádí, stejně tak „Soupis na Moravu příslušných cikánů a cikánek“ Moravského místodržitelství z roku 1894. SOKA Hodonín, B 134, i. č. 1537, Sčítací operáty, Hrušky, 1880; tamtéž, i. č. 1593, Sčítací operáty, Hrušky, 1890; MZA, B 14, ml., fascikl 7908, sig. 124, Cigáni, Akta (1904–1911), fol. 488–505; Nečas 2005: 403.

četnictvem pro zemské četnické velitelství v Brně. V Hruškách byly podchyceny tři osoby: vdova Julie Kýrová roz. Danihelová (nar. 1852, Čáry, Slovensko, šlo o druhou manželku Tomáše Kýra, s nímž se oženil 27. listopadu 1878 v Mor. Nové Vsi),²⁷ její syn Martin Kýr (nar. 1879, Hrušky)²⁸ a její hluchoněmý švagr Marek Malík. Kromě kovářství se živilí nádenickou prací.²⁹ Později přibyla také manželka M. Kýra Anna (nar. 1883, Lipov),³⁰ s nímž se oženil roku 1910 v Mor. Nové Vsi. Ženich tehdy sloužil v rakousko-uherské armádě jako jízdní dělostřelec c. a k. polního dělostřeleckého pluku č. 42.³¹ Manželský svazek zůstal zřejmě bezdětný. V pramenech se žádné děti neuvádějí a J. Mráz přímo píše, že „Kyr nezanechal žádných dětí“ (Mráz, rkp.).

Toto období dokládají nejen archivní materiály, ale je popsáno také v cenných zápisích kronikáře J. Mráze. Své vzpomínky na romské obyvatelstvo zahájil takto:

„Jak už v prvé části této kroniky uvedeno, bydlela v obci Hruškách 1 rodina cikánů sestávající ze starší již vdovy Julie Kýrové, jejího syna, Martina Kýra již ženatého a současně s nimi bydlel starší již bratr³² Julie Kýrové, Marek, který byl hluchoněmý. Byla naše obec v širokém okolí jedinou obcí,³³ v které cikáni bydleli a požívali občanského práva, neboť nebyli kočovní, bydlili zde z nepamětných dob a poctivě se živilí.³⁴ Třeba, že obyvatelům naší obce byly často od občanů z jiných obcí činěny narážky výsměchu pro tuto cikánskou rodinu, byli jsme na ni zvyklí a pro pracovitost u místních rolníků, kde vykonávali ty nejtěžší práce, jsme je měli i rádi.“ (Mráz, rkp.)

27 MZA, E 67, Matrika oddaných Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1848–1928), sig. 3025, fol. 86, snímek 44; DA, Farní úřad Mor. Nová Ves, i. č. 12, kniha 12, Kniha ohlášek snoubenců (1873–1892), s. 49.

28 MZA, E 67, MN Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1864–1890), sig. 3013, fol. 155, snímek 80.

29 MZA, B 14, ml., fascikl 7908, sig. 124, Cigáni, Akta (1904–1911), fol. 407.

30 MZA, E 67, MN Lipov (1874–1899), sig. 5553, fol. 114, snímek 59.

31 DA, Farní úřad Mor. Nová Ves, i. č. 14, kniha 14, Kniha ohlášek snoubenců (1906–1913), s. 60; MZA, E 67, Matrika oddaných Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1848–1928), sig. 3025, fol. 222, snímek 112.

32 J. Mráz označil Marka Malíka za bratra Julie Kýrové, ačkoliv byl jejím švagrem. Byla totiž manželkou Markova bratra Tomáše Kýra. SOkA Hodonín, B 134, i. č. 1483, Sčítací operáty, Hrušky, 1869, sčítací arch č. 208.

33 V matričních záznamech pro sousední Moravskou Novou Ves se objevují „cikáni“ s příjmením Daniel či Danihel již od poloviny 18. století, nicméně k jejich postupnému usazení došlo zřejmě až v průběhu století následujícího. MZA, E 67, Matrika oddaných Mor. Nová Ves, obec Mor. Nová Ves (1848–1928), sig. 3007, fol. 278, sl. 143. Právě již jen v Mor. Nové Vsi bylo kromě Hrušek podchyceno romské osídlení v břeclavském soudním okrese dle sčítání lidu z 15. února 1921. Romové tak žili pouze ve dvou z celkového počtu 14 obcí uvedeného okresu (Nečas 1977: 14).

34 Jiný pohled ovšem nabízí dva zápisy pocházející od představitelů obce. V protokolární knize obecního výboru Hrušek z jednání konaného 31. prosince 1897 se píše: „Výbor se usnesl, že se mají cigani z naší obce vypovědět, jelikož v naší obci nemají práva domovského, z toho ohledu, že pracovat nechtějí a obcí se potulují.“ V soupisu „cikánů“ v Hruškách za rok 1901 starosta František Kuja navrhuje jedině dvě „cikánské“ osoby, které tu tehdy žily, „vypovědět do Uher“. SOkA Břeclav, AO Hrušky, Protokolární kniha obecního výboru (1892–1910), protokol z 31. 12. 1897; MZA, A 18, i. č. 3, kart. 22, Soupis Cikánů na Moravě (1900), fol. 23–24.

Tato ukázka představuje styl typický pro narativ J. Mráze o hrušeckých Romech. Na jednu stranu relativně harmonické soužití, na druhou stranu tento pozitivní aspekt popisuje jako výjimku, která neodpovídá běžné většinové představě a stereotypům o Romech jako celku.

Autor popisuje podrobněji také další formy obživy vedle převažujícího nádenictví u místních rolníků: „Syn Martin i jeho hluchoněmý strýc Marek se zaměstnávali i kovářstvím a hlavně Marek výrobou řetězů k uvazování dobytka ku žlabům, pantů a čepů na vrata, kteréžto výrobky Martinova manželka Anna se svojí tchýní roznášely po okolí, buďto je prodávaly, nebo vyměňovaly za potraviny“ (Mráz, rkp.). Uvedený sortiment byl spolu s kovááním hřebíků a výrobou sekyr, motyk, pilek, rožňů, zámků a různých kování nebo drobnějšího zemědělského nářadí typický pro kovářství označované jako „cikánské“ či „malé“, které bylo tradičním pro romské kováře na jižní Moravě již od 18. století a doplňovalo výrobu místních neromských kovářů (Hanzal 2004: 123–128).

J. Mráz popsal také stávající obydlí Romů:³⁵ „Cikáni bydlili na dolním konci vesnice u dnešní zastávky v řečené hliněné boudě na způsob ‚zemljanky‘ postavené“ (Mráz, rkp.). Umístění obydlí na okraji obce u železniční trati jistě nebylo náhodné. Důležitou roli jistě hrál fakt, že pozemek původně sloužil jako pastvina v majetku obce, která s usazením Romů a výstavbou jejich obydlí musela souhlasit. Tím spíš, že pozemek se nacházel v bezprostřední blízkosti obce a navíc v exponované lokalitě u železniční zastávky.³⁶ Hrušečtí Romové sbírali uhlí spadané na koleje z projíždějících lokomotiv a využívali je pro svou kovářskou práci.

Jednoduché obydlí zřejmě ve formě polozemnice s komínem je patrné také na jedné z dobových fotografií, která byla pořízena roku 1897 a zachycuje obec Hrušky ze železničního náspu.³⁷ Později si na daném místě někdy v letech 1910–1913 postavil M. Kýr zděný domek s číslem popisným 290, za který „by se nemusil stydět žádný domkař nebo chalupník“ (Mráz, rkp.). Je možné, že s výstavbou a vybavením domku souvisí relativně vysoká půjčka 100 K, kterou získal M. Kýr od manželů Martina a Evy Úlehlových z Hrušek čp. 168 na základě dlužního úpisu sepsaného 24. září 1913. Jelikož se mu podařilo částku splatit

35 Zatímco roku 1858, resp. 1865 se v matrikách uvádí hrušecké pastvisko, roku 1871, resp. 1873 již „cikánská bouda“, „cikánská chalupa“ a roku 1878 „bouda na trávníku“. MZA, E 67, MN Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1835–1863), sig. 3012, fol. 138, snímek 71; tamtéž, MN Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1864–1890), sig. 3013, fol. 16, snímek 11; tamtéž, fol. 84, snímek 45; tamtéž, fol. 113, snímek 59; tamtéž, Matrika oddaných Mor. Nová Ves, obec Hrušky (1848–1928), sig. 3025, fol. 86, snímek 44; DA, Farní úřad Mor. Nová Ves, i. č. 12, kniha 12, Kniha ohlášek snoubenců (1873–1892), s. 49.

36 Železniční trať na trase Břeclav – Přerov (resp. Vídeň – Břeclav – Olomouc) zde byla zprovozněna roku 1841. Teprve roku 1909 však bylo povoleno zbudovat v obci železniční zastávku. Více viz např. Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 26.

37 Originální fotografie obsahuje v dolním okraji popisku: „Hrušky (Pohled) sídlo předsedy župy XV. v r. 1897.“ Výřez z fotografie s popiskem „Pohled na Hrušky (1897)“ je otištěn v knize Blažej, Bradávková, Čapka (2018: 25). Fotografie vlastní VKH.

jen z poloviny, stal se dluh roku 1916 součástí dědického řízení po jeho smrti na bojišti první světové války. Jednoznačně pak k nákladům na domek můžeme připočítat částku 18 K 95 h „za stavební dřevo na domek“, které M. Kýr zakoupil u Tomáše Sečkáře z Mor. Nové Vsi a částku 12 K „za plech a dvířka ke komínu“ zakoupené u hrušeckého obchodníka Košuta.³⁸ V únoru 1913 získal kupní smlouvou (uzavřenou zřejmě s obcí) M. Kýr domek do vlastnictví rovným dílem spolu se svou manželkou Annou. Prohlášením ze dne 5. března 1913 pak bylo stanoveno „právo doživotného, bezplatného a nedílného spolubydlení neb roční hoferství per 50 K pro Julii Kýrovou, Josefa Dýchu a němého Marka Malíka“.³⁹ Podoba domku někdy ve dvacátých až třicátých letech 20. století je zachycena na dobové pohlednici obce Hrušky.⁴⁰ Ačkoliv několikrát přestavěn, dům čp. 290 v Hruškách dodnes stojí a zachovává si svoji původní dispozici jednoduché přízemní obdélné stavby.

Do domku čp. 290 se k rodině Kýrů později přistěhoval příbuzný Josef Dycha (nar. 31. března 1877, Tvarožná Lhota).⁴¹ Jako „podnájemník“ v „boudě“ hrušeckých Romů se J. Dycha, negramotný kovář a nádeník v polním hospodářství, svobodný, ale žijící v „divokém manželství“, objevuje v soupisech z roku 1910.⁴² Kateřina roz. Kýrová, matka J. Dychy, byla sestrou hrušeckého Tomáše Kýra (nar. 1849). Rodinné vazby Dychových z Tvarožné Lhoty, zdokumentované na základě matričních záznamů a soupisů, dokládají příbuzenské vztahy také s romskými rodinami Danielů, Heráků, Kýrů, Malíků a dalších především z obcí na bývalém strážnickém panství.⁴³

Původ rodiny Dychovy lze lokalizovat do západoslovenské části Uher. Otcové jednotlivých rodin mají jako místo narození či původu uvedenu ve většině případů slovenskou obec Stará Turá, dnes okres Nové Mesto nad Váhom, na slovensko-moravském pomezí, odkud se přesunuli zřejmě někdy v první polovině 19. století na Moravu. S příjmením Dycha (psáno také Dýcha, Dicha, Discha, Dischka či Ducha) se na Moravě setkáváme v soupisech „cikánů“ již od roku 1841, a to

38 SOkA Břeclav, A 32, i. č. 368, kart. 206, A Pozůstalostní akta, čj. 143/16, Kýr Martin, fol. 7.

39 SOkA Břeclav, A 32, i. č. 368, kart. 206, A Pozůstalostní akta, čj. 143/16, Kýr Martin, fol. 2–4, Úmrtní sepsání, 12. 4. 1916. Kronikář J. Mráz uvedl, že M. Kýr „část domku přenechal jako výměnek své matce Julii, kde bydlela se svým milencem Dychou“ (Mráz, rkp.).

40 Prošla pohlednice s nápisem „Pozdrav z Hrušek“ má text datovaný k 13. 10. 1936. Na pohlednici jsou tři záběry: na školu, hostinec p. Mráze a celkový pohled (mj. s domem čp. 290). Pohlednice byla vydána nákladem J. Mráze, hostinského v Hruškách. Foto: Smejkal, Hodonín. Zdroj: VKH. Další verze pohlednice je publikována v Blažej, Bradávková, Čapka (2018: 264).

41 Úřad městyse Mor. Nová Ves, MN obce Hrušky. V některých materiálech se objevuje chybné datum 1. dubna, což je zřejmě datum křtu, a rok 1887 viz např. SOkA Břeclav, NAD 1493, kart. 1, čj. 541/39, 29. 3. 1939; SOkA Břeclav, NAD 1493, kart. 2, čj. 142/40, 15. 1. 1940. C. Nečas jeho narození datuje k 30. dubnu 1871 (Nečas 1992: 72). V hlavní knize CT Auschwitz-Birkenau je uvedeno datum 30. dubna 1877 (ASM A-B, sig. D-Au II-3/1/2, nr. inw. 31296, t. 2, s. 223, Dycha Josef).

42 SOkA Hodonín, B 134, i. č. N, Sčítací operáty, Hrušky, 1910; MZA, A 18, i. č. 3, kart. 21, Soupis Cikánů na Moravě (1909–1910), fol. 24.

43 MZA, E 67; MZA, A 18, i. č. 3, kart. 22, Soupis Cikánů na Moravě (1909–1910), fol. 235–314.

v uherskohradištském kraji v obcích Suchov, Nová Lhota a Rohatec na strážnickém panství (dnes v okrese Hodonín). Dle soupisu „cikánů“ na Moravě za léta 1909 a 1910 žili Dychovi již jen v Tvarožné Lhotě.⁴⁴

Po svém příchodu do Hrušek se J. Dycha pokusil získat domovské právo.⁴⁵ Ačkoliv byl v této snaze úspěšný, prameny naznačují nelehký a konfliktní průběh vyjednávání. Kronikář J. Mráz píše, že:

„klidný život uvedené cikánské rodiny zalíbil se asi v r. 1908 svobodnému cikánu Josefu Dychovi pocházejícímu odněkud ze Strážnicka. Zamíloval se do už starší vdovy Julie, na protest obecních radních, třebaže jej honili, nedbal, a konečně přičiněním se v práci získal po čase přízeň a zůstal na trvalo v Hruškách.“ (Mráz, rkp.)

Vyjednávání rodiny Josefa Dychy o přiznání domovského práva dokládají také protokoly hrušeckého obecního výboru. Např. dne 4. ledna 1910 výbor jeho žádost zamítl s tímto zdůvodněním: „Na žádost Jos. Dycha stran přijetí do svazku obecního se výborem zamítá z toho důvodu, že jest kočující cikán.“⁴⁶ J. Dycha evidentně ve své snaze nepolevil ani v následujících měsících. V protokolu z jednání obecního výboru 21. srpna 1910 se uvádí, že jeho žádost „se prozatím zamítá“, tentokrát bez jakéhokoliv uvedeného vysvětlení. Z matriky nových příslušníků pro léta 1902–1940 se dozvídáme, že mu bylo domovské právo nakonec uděleno k 15. prosinci 1910.⁴⁷ I přes počáteční odmítavý přístup představitelů obce byly tedy nakonec snahy J. Dychy úspěšné, a to ve velmi krátkém časovém horizontu.⁴⁸ Nalezené prameny bohužel neumožňují tento proces detailněji analyzovat, takže není jasné, z jakých důvodů J. Dycha o uznání domovské příslušnosti usiloval, jakou roli v něm hráli jednotliví zúčastnění místní aktéři, příp. příslušné vyšší orgány na okresní či zemské úrovni, jakou roli hrálo např. také veřejné mínění a co přimělo obecní představitele ke změně původního odmítavého postoje. Lze však předpokládat, že J. Dychovi a jeho později založené rodině mohla přiznaná domovská příslušnost v Hruškách dopomoci při následném vyjednávání se zástupci obce (např. při povolení stavby nového domku, získávání

44 MZA, B 14, st., kart. 4654, agenda Cikánů na Moravě (1840–1844); MZA, A 18, i. č. 3, kart. 22, fol. 254–255.

45 Domovské právo neboli domovská příslušnost bylo právní institucí, která v českých zemích fungovala v letech 1849–1948. Podstatným obsahem bylo právo na nerušený pobyt, které jedincům zaručovalo nemožnost být ze své domovské obce vyhoštěn, vypovězen či odstrčen a také právo na chudinské zaopatření. O podmínkách nabytí viz např. Syllová, Obračajová, Kavěna (2014–2015: 3–5). Obce udělovaly toto právo romské populaci (ale i všem především nemajetným osobám) často s neochotou a obavami. Více viz např. Nečas (1974: 88–93; 1997: 186–187).

46 SOkA Břeclav, AO Hrušky, Protokolární kniha obecního výboru (1892–1910), protokol ze 4. 1. 1910.

47 Tamtéž, protokol z 21. 8. 1910; SOkA Břeclav, AO Hrušky, Matrika nových příslušníků (1902–1940), číslo běžné 43.

48 O tématu nejjednoduššího získávání domovské příslušnosti ze strany Romů např. Nečas (1997: 186–187; 2005: 143–147).

práce na obecních stavbách nebo mu dopomohla v případě udělování chudinské podpory). Průběh vyjednávání o domovskou příslušnost a z něj vyplývající spory jsou zajímavým fenoménem, neboť deklarují vztah mezi romskými žadateli a příslušnými lokálními úřady a vyjevují dobový přístup k Romům a jejich přijímání a kategorizaci v obci ze strany různých aktérů. Konkrétní příklad z Hrušek pak ukazuje pro romské aktéry úspěšný výsledek tohoto vyjednávání a doplňuje dosud popsané neúspěšné či mnohem složitější případy z jiných moravských lokalit (např. Nečas 1997: 186–187; 2005: 143–147).

35 okresní úřad v Krušovicích

0-35

Číslo kmenového listu:		311 / 1900	
Rok sestavení:		1879	

Kmenový list.

1 Příjmení a jméno <i>Kýra Martin</i>				
2 Číslo kmenového listu		3 Rok sestavení	4 Přídavné číslo protokolu odvození	5 Přísloží doplňková okresní vnitřní
311		1900	3144	

6	den, měsíc, rok	<i>6/2. 1879</i>	20	stárum		
	7 v obci	<i>Hrušky</i>		21	Orální rod	plamen
	8 v politickém okrsku	<i>Hodonín</i>		22	Šestletí vzdělání	
	9 v šupě			23	Zvláštní schopnosti	
10	abco	<i>Zvolenor</i>	24	vlasty		
	11 politického okrsku	<i>Hodonín</i>		25	znaný	
	12 šupy			26	oči	
	13 Příjmení a jméno otce	<i>Tomáš</i>		27	oboh	
14	Rodné příjmení a jméno matky	<i>Julie Samelová</i>	28	ne		
	15 Mateřská řeč			29	lete	
	16 Povolání	<i>Kovář</i>		30	brado	
	17 Star			31	stičný	
18	Adresa rodičů neb nejbližších příbuzných		32	vlastní		
				33	světelná	
				34	klasifikace a rachození v odrodu	

35 Způsob odvození z doba branné povinnosti	Den <i>5/5.</i> 1880 ^o <i>Klaomín</i> odrodu na <i>36.</i> měsíc činnosti (branné povinnosti v I. zářezu do 31./12. 19... v II. zářezu do 31./12. 19...)	36 Průběh výkonů
36 Zapsáno	Den ... 18... s ...	☒

Vojenský historický archiv
Kopie materiálů
"Kmenový list"

Kmenový list
Martina Kýra, 1900
| Uloženo ve VÚA–
VHA Praha, tzv.
rakouské fondy
do roku 1918

Affiliert durch das District-Comando (Landwehr- oder Bundesfähigen Ordnenen) (siehe Comando, Truppe oder Militär)	Wohnort im Militär-Comando (siehe bei den letzten 1000)	Dienst-Grundbuchs- Blatt (Militär-Zugehörigkeit)	1900	Militär-Nr. 672 550	
		Vor- und Nachname <i>J. J. Dycha</i>			
		Ort <i>Stola</i>	Geburtsjahr <i>1877</i>	Religion <i>Katholik</i>	Beruf, Gewerbe, sonstiger Lebensberuf <i>Landwirt</i>
Politischer Bezirk <i>Göding</i>	Geburtsort <i>Göding</i>	Geburtsjahr <i>1877</i>	Religion <i>Katholik</i>	Beruf, Gewerbe, sonstiger Lebensberuf <i>Landwirt</i>	
Nr.: 3	3404 88 110	Wohnort <i>Stola</i>	Geburtsjahr <i>1877</i>	Religion <i>Katholik</i>	
Militärisch 1/5 1900 nach der Loslösung auf 12 Jahre zum					
Eingeweiht Landw. Inst. Regut. Kremier 1125					
Name <i>Josef</i> Personen-Verzeichnisse <i>Maria Theresia</i>					
Name <i>Josef</i>	Nach <i>Josef</i>	Geburtsjahr <i>1877</i>	Religion <i>Katholik</i>	Sprachen <i>deutsch</i>	
Vornamen <i>Josef</i>	Nach <i>Josef</i>	Geburtsjahr <i>1877</i>	Religion <i>Katholik</i>	Sprachen <i>deutsch</i>	
Name <i>Josef</i>	Nach <i>Josef</i>	Geburtsjahr <i>1877</i>	Religion <i>Katholik</i>	Sprachen <i>deutsch</i>	
Nachgeliste					
Charge <i>Infanterie-Regiment</i>	Veränderungen eingetheilt	in Jahre 1900	am 1/10	Beschreibung zur II. Ers. Comp. R. St. B. M5/1900	
	mitgemacht	1901	23. 3-14	5. die erste milit. Ausbildung	
	mitgemacht	1901	15/11-1/6	DIE WATTSQUAS	

Beilage 2 der Instruction zur Führung des Grundbuchs

Volentz...
 Kopie materialu
 Kmenový list

Kmenový list Josefa Dychy, 1900 | Uloženo ve VÚA-VHA Praha, tzv. rakouské fondy do roku 1918

Jak dokládají tzv. kmenové listy Martina Kýra⁴⁹ i Josefa Dychy⁵⁰, po vypuknutí první světové války museli oba narukovat do rakousko-uherské armády, v níž oba

49 VÚA-VHA, Kmenový list, Martin Kýr (nar. 6. 2. 1879 v Hruškách).

50 VÚA-VHA, Kmenový list, Josef Dycha (nar. 31. 3. 1877 v Tvarožné Lhotě).

předtím strávili tři roky povinné služby. Spolu s dalšími hrušeckými odvedenci byli M. Kýr i J. Dycha prezentováni 2. srpna 1914.⁵¹ J. Dycha odjel hned 5. září 1914 na východní frontu do Ruska a poté byl přesunut do Itálie. V říjnu 1915 byl raněn a následně hospitalizován v nemocnici ve slovinské Lublani a od prosince v chorvatském Belovaru.⁵² Až do konce války se pak v různých vojenských oddílech domobranecké pěchoty účastnil prímých válečných bojů.⁵³

Příjmení a jméno *Kýr, Martin*
 Hodnost a pluk *dělostřelec, 2. dělostřelecký pluk polního dělostřeleckého pluku č. 2*
 Datum a místo narození *1897, Hrušky, Tvarožná, Morava*
 Průslušnost *česká*
 Datum a místo úmrtí *22. ledna 1916, Jaroslavi v Haliči*
 Datum pohřbu *24. ledna 1916, tamtéž*
 Označení hřbitova a místo *katolický hřbitov v Jaroslavi*
 Oddělení, číslo hrobu *č. 89/8*
 Opsáno podle *úmrtní knihy dělostřeleckého pluku č. 25. SOKA Břeclav, A 32, i. č. 368, kart. 206, A Pozůstalostní akta, čj. 143/16, Kýr Martin*
 Úmrtí kniha: tom., fol. *1, 101*
 Tabulka MNO. — 110-36.

Záznam o úmrtí Martina Kýra, 1916 | Uloženo ve VÚA-VHA Praha, fond Kartotéka padlých v 1. světové válce

M. Kýr sloužil jako dělostřelec záložní baterie polního dělostřeleckého pluku č. 2,⁵⁴ přičemž byl raněn a zemřel 22. ledna 1916 v záložní nemocnici č. 1 v jezdeckých kasárnách v haličské Jaroslavi v dnešním Polsku, kde byl 24. ledna 1916 pohřben na tamním katolickém hřbitově.⁵⁵ J. Dycha se z bojů vrátil a následně byl v rámci československé armády evidován jako voják v záloze s původní příslušností

51 VÚA-VHA, Kmenový list, Martin Kýr (nar. 6. 2. 1879 v Hruškách); VÚA-VHA, Kmenový list, Josef Dycha (nar. 31. 3. 1877 ve Tvarožné Lhotě).

52 VÚA-VHA, Kmenový list, Josef Dycha (nar. 31. 3. 1877 ve Tvarožné Lhotě). Vzhledem k tomu, že neměl důstojnickou hodnost, nemá ve VÚA Kvalifikační listinu. Pracovníky archivu byla prověřena i jeho případná účast jak v prvním (legie), tak ve druhém odboji, avšak s negativním výsledkem.

53 VÚA-VHA, Kmenový list, Josef Dycha (nar. 31. 3. 1877 ve Tvarožné Lhotě).

54 Materiály pozůstalostního řízení uvádějí polní dělostřelecký pluk č. 25. SOKA Břeclav, A 32, i. č. 368, kart. 206, A Pozůstalostní akta, čj. 143/16, Kýr Martin.

55 SOKA Břeclav, A 32, i. č. 368, kart. 206, A Pozůstalostní akta, čj. 143/16, Kýr Martin, fol. 1, Todesfallanzeige; VÚA-VHA, Kmenový list, Martin Kýr (nar. 6. 2. 1879 v Hruškách); VÚA, Kartotéka padlých v 1. světové válce, Kýr Martin. Dostupné z: http://vuapraha.cz/sites/default/files/kartoteka_padlych_v_1_sv_valce/K/Kv%20-%20Kz/izpage00263.htm [cit. 2019-10-30]. Kartotéka uvádí chybně rok narození 1897.

k pěšímu pluku č. 13.⁵⁶ M. Kýr patřil mezi 62 mužů z Hrušek, kteří v první světové válce padli – v obci tehdy zůstalo 26 vdov a 66 sirotků (Šumberová, Rajchmanová, Tichý 2008: 9). Roku 1925 byl těmto obětem postaven před místní školou pomník⁵⁷ s nápisem „Památce padlých spoluobčanů z Hrušek 1914–1918“.⁵⁸

Pomník padlým v první světové válce v Hruškách a detailní pohled na desku se jménem Martina Kýra tamtéž | Foto: Michal Schuster, 2018

3 Hrušečtí Romové v meziválečném období

Po první světové válce žili v domku čp. 290 nadále vdova Anna Kýrová, Josef Dycha, vdova Julie Kýrová a Marek Malík. Z pozůstalostního řízení po smrti M. Kýra vyplývá, že nezanechal závěť a jeho jediným majetkem byla polovina domku čp. 290. Vzhledem k tomu, že neměl žádné děti, dědily rovným dílem matka J. Kýrová a vdova A. Kýrová.⁵⁹ Poválečnou situaci domu čp. 290 zachytily

56 SOKA Břeclav, AO Hrušky, Rejstřík k ohlašovací knize a pobytu mužstva.

57 Pro připomínku romských obětí nacismu je signifikantní, že zatímco romský voják M. Kýr byl na pomníku v obci připomínán jako oběť první světové války již sedm let po jejím skončení, členové romské rodiny Dychovy se jakožto oběti druhé světové války veřejně připomínky v prostoru obce do současnosti nedočkali.

58 Hrušky 1998: 46. Stručný životní medailon M. Kýra obsahuje také publikace vydaná k výročí konce první světové války, která přináší základní informace o všech padlých hrušeckých občanech (Šumberová, Rajchmanová, Tichý 2008: 59).

59 Čisté jmění, které se stalo předmětem dědictví, činilo po odečtení pasiv od aktiv (800 K za dům) celkem 454 K 53 h. Do pasiv bylo započítáno jednak právo doživotního, bezplatného a nedílného spolubydlení pro jeho matku J. Kýrovou, J. Dychu a M. Malíka, jednak dluhy ve výši 95 K 47 h (SOKA Břeclav, A 32, i. č. 368, kart. 206, A Pozůstalostní akta, čj. 143/16, Kýr Martin).

také sčítací operáty z roku 1921. Dům byl rozdělen na dvě bytové jednotky. První byt obývala právě A. Kýrová, v druhém je uveden jako majitel J. Dycha. Dále byt obývala jako „souložnice“ vdova J. Kýrová a jako „noclehář u majitele“ svobodný M. Malík.⁶⁰

Roku 1923 se A. Kýrová ve svých 39 letech znovu provdala, odstěhovala se do Strážnice a domek čp. 290 byl později prodán. Manželem A. Kýrové se 23. ledna 1923 ve Strážnici stal 22letý Tomáš Daniel (nar. 1900, Petrov), dělník z Petrova čp. 157, voják v záloze dělostřeleckého pluku č. 107.⁶¹ J. Mráz k tomu uvádí: „Vdova po Martinu Kýrovi Anna se r. 1922⁶² provdala za nějakého cikána do Strážnice, kam se taky odstěhovala a domek prodala Marii Pochylé“ (Mráz, rkp.).

Na konci dvacátých let zemřeli J. Kýrová a M. Malík.⁶³ J. Kýrová zemřela v 76 letech 3. července 1928 a byla pochována na hrušeckém hřbitově.⁶⁴ Dědicem byl ustanoven J. Dycha.⁶⁵ O rok později zemřel tragicky v 71 letech M. Malík, když byl 20. září 1929 přejet při sbírání uhlí na dráze lokomotivou rychlíku. Pohřben byl 22. září 1929 farářem Josefem Soškou na místním hřbitově. Jako jeho bydliště je uvedena výhybna v Hruškách.⁶⁶

Meziválečné období přineslo zásadní legislativní úpravu „cikánské otázky“ v Československu, neboť byl přijat zákon č. 117/1927, Sbn., o „potulných cikánech“. Zákon definoval „cikány“ na základě životního stylu, ale vzhledem k vágní definici přinášel značnou diskriminaci romského obyvatelstva jako celku (více o tématu viz např. Nečas 2002: 17–26; Baloun 2020). Z dochovaných⁶⁷ archivních dokumentů sice nevyplývá, že by byli hrušečtí Romové vzhledem ke svému trvale usdlému životu považováni za „potulné cikány“, přesto mohl zákon a z něj vyplývající opatření omezující pohyb „cikánů“ zásadně ovlivnit jejich sociální vazby a kontakty nejen s příbuznými na Moravě a Slovensku (Baloun 2020: 51–83, 121–152). Na kontakty hrušeckých Romů s romským obyvatelstvem především z nedalekých obcí jihovýchodní Moravy (zejména v okr. Hodonín

60 Sčítací arch 16. února 1921 vyplnil tehdejší učitel Theodor Erben a vlastnoručně podepsali A. Kýrová a J. Dycha. SOkA Hodonín, B 134, sig. 1337, Sčítací operáty, Hrušky, 1921, Sběrný arch domovní čp. 290, fol. 515–520.

61 DA, Farní úřad Mor. Nová Ves, i. č. 16, kniha 16, Kniha ohlášek snoubenců (1921–1925), s. 52. Oba manželé byli roku 1943 společně odtransportováni do KT Auschwitz–Birkenau, kde téhož roku zahynuli (viz dále).

62 J. Mráz svatbu chybně datoval (Mráz, rkp.).

63 J. Mráz to shrnul do věty: „Stará cikánka Julie brzy umřela a Marka přejel vlak při sbírání uhlí na dráze“ (Mráz, rkp.).

64 Úřad městyse Mor. Nová Ves, Kniha zemřelých obce Hrušky, kniha VII, s. 189. Do současnosti se hrob hrušeckých Romů na obecním hřbitově v Hruškách nedochoval.

65 SOkA Břeclav, A 32, kart. 500, Kýrová Julie, D 325/28.

66 Úřad městyse Mor. Nová Ves, Kniha zemřelých obce Hrušky, kniha VII, s. 195. Pozůstalostní spis uvádí, že neměl žádné pozůstalé, majetek ani dluhy. SOkA Břeclav, A 32, kart. 504, Malík Marek, D 355/29, fol. 1–2

67 Spisový materiál pro období před rokem 1939, který by mohl více osvětlit přístup místních četníků k rodině Dychové v meziválečném období, se bohužel v archivním fondu Četnické stanice Hrušky dochoval pouze torzovitě a neumožňuje tak detailnější analýzu.

a Břeclav) a západního Slovenska (v okr. Senica) můžeme alespoň částečně nahlédnout na základě dvou dochovaných *Ohlašovacích knih cizích příslušníků*. Zachycují 45 záznamů o pobytu „cikánů“ (vedle jména je připsáno většinou „cikán“, „cigan“ nebo „cikánka“) a „kočujících“ (např. podomní prodejci), a to v období 1923–1935, z nichž 29 je výslovně označeno za návštěvu u Dychových.⁶⁸

4 Rodina Josefa Dychy

Ve dvacátých letech se J. Dycha seznámil s Esterou Danihelovou. Také tuto životní etapu popsal J. Mráz ve svých zápiscích, v nichž uvedl, že vdova J. Kýrová, s níž J. Dycha do té doby žil, byla již stará a M. Kýr po sobě nezanechal žádné děti:

„zdálo se, že rod cikánů v Hruškách zanikne. Tuto obavu však vyvrátil Josef Dycha třeba už taky letitý, ale zdravý, namluvil si neteř Julie, jménem Esteru Malíkovou ještě mladičkou, která přišla se svým nemanželským synkem Danielem Malíkem ku své tetě na návštěvu. Marné byly protesty a žárlivost staré vdovy. Stáří musilo ustoupit a z poměru Dychy s Esterou vzešly děti zprvu nemanželské, až na domluvu faráře Sošky se nechali cikáni spolu oddati.“ (Mráz, rkp.)

Estera či Ester se narodila 20. prosince 1902 ve slovenské obci Čáry manželům Bartolomeji, kovářskému mistrovi, a Rozálii Danihelovým, tamtéž příslušným.⁶⁹ Estera však byla v Hruškách známá spíše pod příjmením Malíková a stejně tak byl nazýván i její nemanželský syn Damián neboli Damiš, který se narodil 19. září 1921 v obci Čáry, kde měl od narození po matce domovské právo.⁷⁰

V letech 1927 až 1942 se J. Dychovi a jeho družce, resp. manželce Esterě narodilo v Hruškách osm dětí: tři synové (Jaroslav, nar. 1927, Josef, nar. 1934, Jan, nar. 1939) a pět dcer (Rozálie, nar. 1929, Anna, nar. 1930, Josefa, nar. 1932, Marie, nar. 1936, Helena, nar. 1942),⁷¹ přičemž svůj svazek stvrdili v kostele sv. Jakuba v Mor. Nové Vsi ve středu 16. října 1929. J. Dycha se při té příležitosti k oběma prvním dětem přihlásil, což v matrice potvrdil Jiří Hruža, kooperátor a zástupce farnosti. Záznam obsahuje také podpis otce, tři křížky jako podpis matky

68 Tyto knihy jsou bohužel dochovány pouze torzovitě a končí rokem 1935, takže neumožňují detailnější výzkum a interpretace. SOKA Břeclav, AO Hrušky, Ohlašovací kniha cizích příslušníků (1919–1934) a Ohlašovací kniha cizích příslušníků (1930–1942).

69 Úřad městyse Mor. Nová Ves, MN obce Hrušky; Štátny archív v Trnave, Zbierka štátnych matrík, MN bývalého matričního obvodu Stráže nad Moravou za rok 1902.

70 V matrice narozených obce Šaštín-Stráže byl zapsán s příjmením Danihel, přičemž otcem byl dle pozdějších záznamů Gerváz Danihel. Městský úřad Šaštín-Stráže, MN obce Šaštín-Stráže; Městský úřad Moravské Budějovice, Kniha úmrtí Moravské Budějovice, sv. č. 7, ročník 1985, s. 240, poř. č. 129.

71 Všechny děti byly pokřtěny místním farářem, příp. kooperátorem. Úřad městyse Mor. Nová Ves, MN obce Hrušky. Svátost křtu vykonal prof. dr. Antonín Salajka (1901–1975), rodák z Mor. Nové Vsi, významný katolický teolog, kněz, čestný konzistorní rada, vysokoškolský pedagog a rusista.

a podpisy svatebních svědků: Filipa Kalužíka, dělníka na dráze v. v., bydlištěm v Hruškách čp. 119, a Jana Východského, železničního zřízence v. v., z Hrušek čp. 140.⁷² V rodině Dychových vyrůstal také D. Danihel-Malík. Jak hodnotí J. Mráz ve svých zápiscích, „oba manželé třeba značně rozdílní věkem [25 let, pozn. MS] se o své děti i o Daniela⁷³ starali svědomitě“ (Mráz, rkp.).

Poté, co se vdova A. Kýrová odstěhovala do Strážnice a následně prodala rodinný domek čp. 290, rozhodl se J. Dycha postavit nový dům. Jeho vyjednávání s obcí o získání vhodného pozemku bylo úspěšné, a tak si postavil novou chaloupku na obecním pozemku za vinnými sklepy v části „Na zahájce“ (nazýváno též „Zahájka“). Pozemky v této lokalitě, která se nacházela na jižním okraji obce opět nedaleko železniční tratě, byly jako obecní majetek pronajímány místním občanům již ve dvacátých letech, v následující dekádě pak byly prodávány jednotlivým žadatelům části pozemků naproti jejich vinným sklepům.⁷⁴ J. Dycha původně žádal o jiný stavební pozemek v části „u zastávky“, tj. poblíž železniční zastávky, kde stál také domek čp. 290, ale tato žádost byla zamítnuta.⁷⁵ Protokol schůze finanční komise z 19. června 1934 uvádí, že „Josefu Dychovi povoluje se postavit si obytné stavení na Zahájce (u sklepů), místo toto se mu dává k bezplatnému užívání, výměru mu určí stav. komise“.⁷⁶ Dle J. Mráze došlo k stavbě již roku 1933,⁷⁷ kdy byl J. Dycha „obdařen již zdravými dětmi“, k čemuž dodává, že „domek sestává se [z] prostorné světnice a kuchyně a verandy. Stavební místo mu obec Hrušky pouze bezplatně propůjčila“ (Mráz, rkp.).

Podle pamětníka J. J. prý stával dům, který získal číslo popisné 501,⁷⁸ u cesty za vinnými sklepy a měl dvě místnosti, přičemž venku stála „šopka“ neboli kůlna a venkovní záchod (rozhovor s J. J.). Dle vzpomínky pamětnice A. L. byla v domku jedna světnice, k níž později přistavěli kuchyni (rozhovor s A. L.). M. B., která od svého dětství až do současnosti bydlí v části na Zahájce, vzpomíná:

„To byla jedna místnost a oni tam měli takovou verandičku vstupní, dřevěnou. Oni tam v domku bývali v jedné místnosti. A když tak si vařivali na dvoře, tam měli ohniště.“ (rozhovor s M. B.)

72 Úřad městyse Mor. Nová Ves, MN obce Hrušky.

73 J. Mrázovi se při psaní zřejmě propojilo Damiánovo křestní jméno s jeho skutečným příjmením Danihel.

74 SOkA Břeclav, AO Hrušky, Dražební protokol (1909–1936), s. 25, 65, 79 ad.; tamtéž, Protokolární kniha obecního zastupitelstva (1922–1938), s. 208–209, 215.

75 SOkA Břeclav, AO Hrušky, Protokolární kniha obecního zastupitelstva (1922–1938), s. 190.

76 SOkA Břeclav, AO Hrušky, Protokolární kniha finanční komise (1933–1954), Protokol schůze 19. 6. 1934. To potvrzují také zápisy obecního zastupitelstva z 28. června a 11. listopadu 1934, kdy mu bylo přidělení uvedeného místa opětně potvrzeno. SOkA Břeclav, AO Hrušky, Protokolární kniha obecního zastupitelstva (1922–1938), s. 185, 190.

77 Dle matričních záznamů se však ještě syn Josef Dycha narodil roku 1934 v čp. 290 a teprve u následující Marie je uveden „dům bez čp.“.

78 SOkA Břeclav, D 35, Výkazy o docházce a prospěchu žactva.

Hlavní obživou rodiny byla nádenická práce. J. Dycha s manželkou a jejím synem Damiánem pracovali u místních rolníků jako zemědělstí dělníci. Pamětník L. S. vzpomíná, že pracovali u Vojtěcha Hřebačky, u něhož byl Damián zaměstnaný jako čeledín po celou dobu druhé světové války (rozhovor s L. S.). V. Hřebačka (nar. 1888 v Hruškách) patřil k největším sedlákům v Hruškách, hospodařil na statku čp. 31 a v letech 1931–1938 působil také jako starosta obce (Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 48).

Kromě toho J. Dycha vykonával drobnější nádenické práce také pro obec.⁷⁹ Vedle sezónního nádenictví, které bylo pro rodinu hlavním zdrojem obživy, si přivydělával J. Dycha jako kovář. Již roku 1929, kdy ještě obýval domek čp. 290, neúspěšně žádal obec o možnost postavit si vlastní kovárnu.⁸⁰ Jak je patrné z výpovědí pamětníků a jediné dochované fotografie, J. Dycha si malou dřevěnou kovářskou dílnu postavil až později vedle nového domku.⁸¹ J. Mráz vzpomíná, že u domku J. Dychy stával

„jako kovárna takový přístřešek. Esli měl akorát to šlapání, tu feldšmídu nebo jak se to menovalo. To sa šlapalo u teho ohniště a to pomáhalo tomu hořání. Víím, že vyráběl pohrabáče a takové ty drobné věci z plechu. Mám dojem, že děcka chodily po trati a sbíraly ten koks. Jak mašina topila, ten topič to prohraboval a vždycky neco spadlo z tých uhlíků a oni to potom po té dráze sbíraly. A tým oni tam topili v tej kovárni.“ (rozhovor s J. M.)

Zmínka o „feldšmídě“ naznačuje, že J. Dycha již nepracoval tradičním způsobem, tj. vsedě na zemi u ohniště, jak bylo typické pro romské kováře, ale ve stoje u tzv. šlapací polní výhně. Pamětník L. S. vzpomíná:

„[Dycha] dělal takového kovářa... nic moc, že by dělal kovářské věci, takové vidličky, sekérky, vidle, tyčky, hradélky... To prodával samozřejmě... No, prodával, kolik kdo mu za to dal. Zaplatili mu nějakú korunu. Tehdy byly koruny vzácné, nebylo peněz...“ (rozhovor s L. S.)

79 Např. v září 1926 obdržel částku 12 Kčs za „porovnávání škvárů na cestě“, v září 1927 částku 66 Kčs za rozhrnování hlíny a vybírání kamene (za 2 ¾ dne), v říjnu 1928 částku 50 Kčs za dva dny dělnické práce na „býkárni“ a v září 1937 částku 50 Kčs za čištění příkopu. Dle jiného zdroje pracoval také „na odvodňování“. SOKA Břeclav, AO Hrušky, Pokladní deník (1919–1938), s. 249, 287, 330, 561; MRK, fond C. Nečas.

80 Důvody zamítnutí této žádosti z dochovaných pramenů nevyplynou. SOKA Břeclav, AO Hrušky, Protokolární kniha místní finanční komise (1920–1932), Schůze finanční komise 1. 10. 1929.

81 Tento domek i s vedle stojící jednoduchou dřevěnou stavbou, zřejmě kovárnou, je zachycen na fotografii spolu s bližší nezjištěnými členy rodiny Dychovy a zřejmě jejich příbuznými (jednoznačná identifikace osob se nepodařila ani po konzultaci s pamětníky). Fotografie od neznámého autora, která pochází někdy z období 1930–1943, vlastní VKH. Fotografie byla otištěna v publikaci Blažej, Bradávková, Čapka (2018: 42).

Hotové výrobky prý roznášela zákazníkům manželka Estera (rozhovor s J. M.). Dle jiného svědectví se kovářskému řemeslu učil od otce nejstarší syn Jaroslav (rozhovor s A. L.).

K obživě rodiny sloužila také drobná zemědělská činnost na pozemcích pronajatých od obce.⁸² Také u domku měli Dychovi pro svou potřebu malé pole (rozhovory s J. M. a M. B.).

Výše popsané zdroje obživy však nedostačovaly, ačkoliv rodinu podporovala také obec. Např. dne 21. srpna 1932 projednávalo obecní zastupitelstvo v čele se starostou V. Hřebačkou žádost o chudinskou podporu J. Dychy. Žádosti bylo vyhověno a zastupitelstvo mu přidělilo částku 50 Kč měsíčně.⁸³ Že rodina je „spořádaná, ale velmi chudá“ a školou povinní žáci Damián a Jaroslav „trpí podvýživou“, konstatoval řídící učitel Josef Novosád ve své zprávě pro ZŠR v Brně roku 1935.⁸⁴ Pamětník V. N. (rozhovor s V. N.) vzpomíná, že matka Estera chodívala po vsi „po ptaní“ a každý jí rád dal trochu potravin (mouku, vajíčka apod.).

Později začala Estera Dychová pracovat jako školnice na místní obecné škole. J. Mráz o tom napsal: „V době druhé světové války pro nedostatek dělnictva bylo i Esterě svěřeno místo školnice, které prováděla za spolupomoci svých ještě malých školou povinných dcer⁸⁵ přímo vzorně“ (Mráz, rkp.). Zaměstnání E. Dychové ve škole potvrzují archivní dokumenty⁸⁶ i vzpomínky pamětníků. Ze vzpomínky pamětníka J. M. vyplývá, že také Dychovy děti

„ve škole pomáhaly mamě při úklidu. Hlavně v zimě, když sa topilo, tak sa moselo do tých sedmi tříd nosit to uhlé z tej kůlny, co tam na dvoře byla.“
(rozhovor s J. M.)

Zaměstnancem školy byl kromě Estery roku 1942 a 1943 zřejmě také její manžel, neboť škola zaslala potvrzení o jejich zaměstnání okresnímu školnímu výboru v Hodoníně a nemocenské pojišťovně tamtéž.⁸⁷

82 J. Dycha měl roku 1922 a 1926 v pronájmu obecní pozemek označený jako Zahrada. SOkA Břeclav, AO Hrušky, Pokladní deník (1919–1938), s. 119, 266.

83 Původní žádost J. Dychy se nepodařilo dohledat a nalezené prameny bohužel nedovolují detailnější rekonstrukci vyjednávání. SOkA Břeclav, AO Hrušky, Protokolární kniha obecního zastupitelstva (1922–1938), s. 169.

84 MZA, B 22, kart. 618, fol. 256.

85 Tj. dcery Rozálie, Anna a Josefa.

86 Mimo jiné viz SOkA Břeclav, D 35, i. č. 409, Jednací protokol (1936–1944), čj. 326/42.

87 SOkA Břeclav, D 35, i. č. 409, Jednací protokol (1936–1944), čj. 326/42, čj. 327/42, čj. 372/42, čj. 167/43.

Kostel sv. Bartoloměje a obecná škola (vpravo) v Hruškách, první polovina 20. století | Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Pamětníci z řad vrstevníků a spolužáků Dychových dětí vzpomínají, jak byla rodina vzorná, pracovitá a přes svou chudobu zapojená do místního sociálního života (rozhovor s M. B., J. J., A. L., J. M., V. N. a L. S.). Např. pamětník L. S. vzpomíná:

„Děcka chodily do kostela, nevím, jestli i rodiče. Esterka⁸⁸ byla u svatého přijímání, to jsme byli samozřejmě ve druhé třídě tehdy. Na tu biřmůvku jsme byli v Moravské Nové Vsi. To jsme šli pěšky celá třída prakticky. Tak žili takým společenským životem u nás. Neměli žádné problémy u nás [...] Ze školy jsem se s něma znal velice dobře. To byla solidní rodina. [...] Normálně chodili oblékáni. [...] Všecko bylo bezproblémové, celá ta rodina. Mluvili normálně, po našem.“ (rozhovor s L. S.)

V posudku strážmistra Rampáčka z četnické stanice (dále ČS) v Hruškách pro Okresní úřad (dále OkÚ) v Hodoníně ve věci žádosti D. Danihela-Malíka o sociální podporu z dubna 1940 se uvádí, že manželé Dychovi „ve své domácnosti mezi sebou většinou mluví cikánsky“.⁸⁹

Lokální vzpomínání na romskou rodinu v Hruškách by stálo za systematictější výzkum a detailnější analýzu. Nicméně i ze šesti provedených rozhovorů

88 Svou vrstevnici a spolužačku Rozálii Dychovou v rozhovoru několikrát označil za Esterku.

89 SOKA Břeclav, NAD 1493, kart. 2, čj. 828/40, 29. 4. 1940.

s pamětníky, spolužáky a kamarády Dychových dětí, kteří byli v době konce druhé světové války ve věku 6 až 16 let, lze vyvodit jisté závěry. Jakkoliv svědectví několika pamětníků (nadto v dotčené době v relativně nízkém věku, aby byli schopni dostatečně zhodnotit společenskou atmosféru a vztahy) nemůže plně vypovídat o dobové realitě, domnívám se, že je důležitým svědectvím. V narativu pamětníků je jednoznačně patrný pozitivní aspekt, kdy jsou Dychovi hodnoceni jako bezproblémoví, „normální“, oblíbení. Tento pozitivní aspekt je však často formulován jako výjimka, která jako by potvrzovala stereotypní vnímání Romů jako celku. Také jazyk, jakým jsou popisováni, je konfrontací s tímto všeobecným stereotypním diskurzem. Narátoři v různé formě zdůrazňují, že Dychovi pracovali, byli poctiví a solidní rodina, „nekradli a živil se jako všichni ostatní“, nosili „normální“ oblečení, mluvili „normálně“, děti chodily pravidelně do školy atd. Vše výše uvedené je ostatně patrné i v textu místního kronikáře J. Mráze. Lze to interpretovat jako formu překladu sociální reality do kontextu stereotypního diskurzu, v němž se očekává, že „Romové jsou problém“. Výrazně a jednohlasně pozitivní hodnocení ve shromážděných orálně historických pramenech však může vyvěrat také ze skutečnosti, že se pamětníci chtěli prezentovat jako lidé, kteří jsou (určitým) Romům otevření a nemají vůči nim předsudky (rozhovor s M. B., J. J., A. L., J. M., V. N. a L. S.). Jak dokládají písemné prameny úřední provenience, z nichž vystupují různé úrovně nutného vyjednávání, resp. vyjednaného přijímání, ale i pomoci, pozitivní přijetí hrušeckých Romů v obci nemuselo být pro všechny aktéry (zejména různé zástupce úřadů a četnictva) pravidlem a pozice Dychových tak byla velmi křehká a zřetelně tvrdě vyjednávaná na různých úrovních.

Nemanželský Damián⁹⁰ a pět dětí (Jaroslav, Rozálie, Anna, Josefa a Josef) navštěvovali v Hruškách obecnou školu. Poslední tři narozené děti (Marie, Jan a Helena) již nestihly školní docházku vzhledem ke svému nízkému věku před odtransportováním do KT zahájit. Z výkazů o docházce a prospěchu žactva vyplývá, že Dychovy děti měly pravidelnou docházku s minimálním počtem zameškaných hodin a nebyly pedagogy hodnoceny jako problémové, co se týče chování, docházky či zdravotního stavu.⁹¹

Zajímavá zpráva o D. Danihelovi-Malíkovi a Jaroslavu Dychovi se dochovala z roku 1935. ZŠR v Brně tehdy požádala podřízené školní výbory o zprávu ve věci „cikánských dětí školou povinných v zemi Moravskoslezské“. Na základě rozeslaných dotazníků měly být shromážděny údaje o jménech a počtu takových žáků na jednotlivých školách, jejich věková struktura, rozmístění ve třídách

90 V letech 1927–1935 vychodil v Hruškách šest tříd obecné školy. SOkA Břeclav, D 35, i. č. 234, 241, 248, 255, 263, 276, 283, Výkazy o docházce a prospěchu žactva.

91 SOkA Břeclav, D 35, i. č. 234–343, Výkazy o docházce a prospěchu žactva (školní roky 1927/1928 – 1942/1943); ZŠ Hrušky, Pamětní kniha národní školy v Hruškách; SOkA Břeclav, D 35, i. č. 403, Protokol o učitelských poradách (1936–1940), Protokol č. 3, 9. 11. 1936.

a odděleních, klasifikace jejich prospěchu, mravů, pilnosti, hodnocení školní kázně a docházky, zdravotní stav, hmotné poměry žáků, celkový vztah rodičů ke škole a případná sdělení, čemu se mládež hodlá věnovat po ukončení školní docházky.⁹² Na základě obdrženého dotazníku sepsal J. Novosád, řídící učitel na hrušecké šestitřídní smíšené obecné škole, 10. června t. r. jednostránkový posudek na Damiána a Jaroslava, tj. na oba žáky z rodiny Dychovy, kteří byli tehdy školou povinni. Jaroslava, žáka prvního postupného ročníku popsal takto: „Prospěch nedostatečný, mravní chování chvalitebné, pilnost nestálá. Zameškal 2,7 %.“ O Damiánovi, který tehdy navštěvoval šestý, tj. poslední ročník, uvedl: „Prospěch sotva dostatečný, mravní chování chvalitebné, pilnost nestálá. Zameškal 21 %.“ Kromě toho k němu ještě poznamenal: „Po ukončení školní docházky bude nádeníkem.“

Řídící učitel Novosád ve své zprávě stručně odpověděl také na dotazníkovou otázku, zda jsou romští školáci ve třídách rozsazeni mezi ostatními spolužáky nebo sedí izolovaně. V případě Damiána napsal: „Sedí sám, dostatek místa je největší ve třídě“, zatímco k Jaroslavovi uvedl: „Sedí s jedním žákem pro nedostatek místa.“⁹³ Z uvedeného by tedy mohlo vyplývat, že na hrušecké škole běžně seděli romští žáci v lavici sami. To odpovídalo tehdejší běžné praxi, kterou potvrdilo i zmíněné dotazníkové šetření. Segregace romských dětí byla totiž ve většině škol zcela samozřejmá a děti seděly ve třídách v „cikánských lavicích“ odděleny od ostatních (Nečas 2005: 84). Naproti tomu pamětník J. M. uvedl:

„Ve škole seděla ta Róza s holků druhú, ne že by byla odstavená negde zvlášť. Každý ju bral jak každého druhého, ne že je cigánka nebo neco. To ve třídě neexistovalo, nebo já to aspoň nevím.“ (rozhovor s J. M.)

V druhé části své zprávy učitel Novosád napsal, že Damián a Jaroslav jsou bratři a:

„školní kázeň neruší, se žactvem se přátelí a jsou oblíbeni pro svoji ochotu. Školu navštěvují rádi. Zdravotní stav dobrý, trpí podvýživou. Rodina spořádaná, ale velmi chudá. Poměr rodičů ke škole je přátelský. Při podpůrných akcích je vždy na ně přihlíženo, ovšem se skrovným výsledkem, pro množství chudých na zdejší škole.“⁹⁴

Např. na podzim 1936 daroval učitel J. Novosád (t. č. již ve výslužbě) 1 kg mouky a ¼ kg cukru deseti „chudobným“ žákům, mezi nimiž je uveden výslovně také

92 Více o tomto šetření Zemské školní rady v Brně roku 1935 a z něj vyplývajících údajů o školních poměrech romského žactva na Moravě viz Nečas (2005: 213–221).

93 MZA, B 22, kart. 618, fol. 256.

94 MZA, B 22, kart. 618, fol. 256.

Jaroslav Dycha. Podporu místních žáků obstarávala také Zemská péče o mládež. Např. na jaře 1937 zaslala škole částku 200 Kč na ošacení nemajetných dětí. Mezi dvaceti podarovanými dětmi byla i Rozálie Dychová.⁹⁵

5 Pronásledování rodiny Dychovy v období Protektorátu

Nacistická genocida se na území současné ČR dotkla většiny Romů a Sintů. Všechna „proticikánská“ nařízení (např. nařízení o zákazu kočování, o preventivním potírání zločinnosti, a především otevřeně rasistické nařízení o „potírání cikánského zlořádu“), která byla realizována ve třicátých letech v nacistickém Německu, se postupně uplatňovala také na území Protektorátu Čechy a Morava. V počátku využívaly protektorátní úřady k pronásledování Romů a Sintů praxe vycházející z prvorepublikového zákona č. 117/1927 Sbn. o „potulných cikánech“, poté byla přijata preventivně-policejní opatření a následovala otevřeně rasistická politika vedoucí k samotné genocidě.⁹⁶

Postupný vývoj řešení „cikánské otázky“ v Protektorátu lze doložit také na příběhu rodiny Dychovy. Pro rekonstrukci této etapy jsou zásadní materiály ČS Hrušky, resp. Mor. Nová Ves, neboť četnictvo fungovalo na místní úrovni jako důležitý výkonný orgán státní moci.⁹⁷

V tzv. obyčejných spisech ČS Hrušky, dochovaných pouze pro roky 1939 a 1940, se záležitosti „cikánů“ vyskytují v porovnání s jinými tématy velice sporadicky.⁹⁸ Záležitost ve věci „cikánů“ musela ČS Hrušky řešit již dva týdny po zřízení Protektorátu v souvislosti s kárnými pracovními tábory (dále KPT), které byly otevřeny v srpnu 1940 v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu. Tato zařízení měla vzniknout původně již podle nařízení česko-slovenské vlády z 2. března 1939 a měla sloužit k tříměsíčnímu pracovnímu nasazení „práce se štiticích“ mužů, přičemž mezi internované měli patřit také „potulní cikáni“ dle prvorepublikového zákona z roku 1927 (více o těchto táborech např. Nečas 2009: 163–166; Baloun 2020: 229–247). Pro státní orgány tak vznikla možnost zbavit se celé řady obyvatel, které považovaly za nebezpečné pro „veřejný pořádek“.

95 SOkA Břeclav, D 35, i. č. 403, (Protokol o učitelských poradách (1936–1940), Protokol č. 3, 9. 11. 1936; tamtéž, Protokol č. 7, 8. 3. 1937.

96 Více k tématu perzekuce romského obyvatelstva na území současné ČR v letech 1939–1945 viz např. Kladivová (1994), Nečas (1994a, 1999), Schuster, Beck (2020).

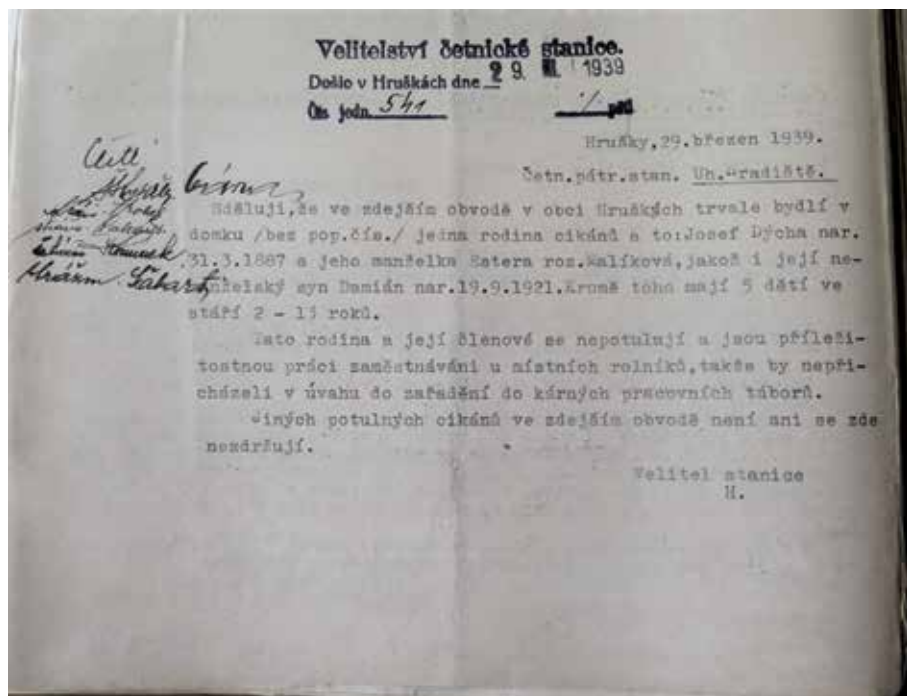
97 Spisový materiál pro období před rokem 1939 se bohužel v archivním fondu ČS Hrušky dochoval pouze torzovitě a neumožňuje tak analýzu, která by mohla např. přinést zajímavé srovnání přístupu zástupců ČS k hrušeckým Romům před rokem 1939 a kontinuitu či diskontinuitu tohoto přístupu v období Protektorátu.

98 Jedná se až na výjimky o záležitostech týkajících se skupin, rodin či jednotlivců, kteří porušili zákon o „potulných cikánech“ nebo zákon o tuláctví a žebrotě. Vzhledem k příhraniční poloze můžeme sledovat větší výskyt Romů ze sousedních slovenských obcí (především Brodské, Córy, Moravský Svätý Ján ad.). SOkA Břeclav, NAD 1493, kart. 1–3, Obyčejné spisy.

Ačkoliv povinnost vytvářet oficiální evidenci protektorátních mužů, kteří mohli být zařazeni do KPT, platila až od května 1940, mnohé okresní úřady sestavovaly specifické seznamy „cikánů“ (většinou celých rodin) již během zimy na přelomu let 1939 a 1940 a následně na jaře 1940 (Baloun 2020: 245).

Zřejmě v této souvislosti zaslal dne 28. března 1939 velitel četnické pátrací stanice (dále ČPS) v Uherském Hradišti všem ČS v obvodu zprávu ve věci dodání „cikánů“ do KPT. Velitel ČS v Hruškách Josef Harazim podal zprávu, že „ve zdejší obvodě v obci Hruškách trvale bydlí v domku (bez pop. čís.) jedna rodina cikánů“. Jmenovitě byl uveden J. Dycha, manželka Estera, jejich pět manželských dětí a nemanželský syn Damián Malík. Velitel ČS dále uvedl:

„Tato rodina a její členové se nepotulují a jsou příležitostnou prací zaměstnáváni u místních rolníků, takže by nepřicházeli v úvahu do zařazení do kárných pracovních táborů. Jiných potulných cikánů ve zdejší obvodě není, ani se zde nezdržují.“⁹⁹

Zpráva o počtu „potulných cikánů“ v obvodu ČS Hrušky vhodných do kárného pracovního tábora, 29. 3. 1939 | Uloženo v SOKA Břeclav, fond ČS Hrušky (kart. 1, Obyčejné spisy, fol. 317, čj. 541/39)

⁹⁹ SOKA Břeclav, NAD 1493, kart. 1, Obyčejné spisy (1921–1929, 1939), fol. 317.

Podobně koncipovaná hlášení pak musela ČS, resp. státní policejní úřad v Mor. Nové Vsi¹⁰⁰ zasílat nadřízeným orgánům ještě několikrát.¹⁰¹

V souvislosti s nově nařízeným zákazem kočování a nuceným usazením všech „cikánů“ v Protektorátu byly od roku 1940 sledovány příslušnými úřady, tj. Českou zemskou školní radou pro Moravu v Brně a okresními školními výbory (dále OŠV) také všechny školou povinné „cikánské děti“.¹⁰² O bezproblémové a pravidelné docházce pěti „cikánských dětí školou povinných“ zase pravidelně v letech 1940–1942 podávala zprávu OŠV v Hodoníně hrušecká obecná škola.¹⁰³

Do tohoto období spadá také posudek ČS Hrušky pro OkÚ v Hodoníně v souvislosti s žádostí dvacetiletého D. Danihela-Malíka o sociální podporu. Dne 29. dubna 1940 podal strážm. Rampáček tuto zprávu:

„Oznamuji, že žadatel Damian Malík je cikán a hlásí se k české národnosti. Vědomí národní sounáležitosti je u něj jako u cikána nepatrné. V obci Hruškách bydlí s rodiči od útlého věku a navštěvoval tam 8 roků obecnou školu s vyučovacím jazykem českým. Jinou řeč jako českou neovládá, vychováván však byl u svých rodičů Estery a Josefa Dýchý, kteří ve své domácnosti mezi sebou většinou mluví cikánsky. Žadatel jest úplně nemajetný a t. č. jest zaměstnán jako čeledín u rolníka Vojtěcha Hřebačky v Hruškách čp. 31.“¹⁰⁴

Ačkoliv z dochovaných pramenů nelze vyvodit skutečné motivace a záměry pisatelů, pozitivně či neutrálně laděné zprávy a hodnocení lokálních orgánů a institucí mohly hrušecké Romy v prvních letech okupace do jisté míry chránit před možnou perzekucí ze strany protektorátních úřadů, např. před uvězněním v KPT (v případě dospělých mužských členů rodiny), později ve sběrném táboře¹⁰⁵ (v případě dospělých) a posléze v CT (v případě celé rodiny). V případě velitele

99 SOKa Břeclav, NAD 1493, kart. 1, Obyčejné spisy (1921–1929, 1939), fol. 317.

100 Tamní státní policejní úřad vznikl na podzim 1938 přenesením dosavadního státního policejního úřadu z Německem okupované Břeclavi. Úřad pak fungoval po přenesení z Břeclavi do Mor. Nové Vsi do roku 1941, kdy byl oficiálně zrušen, a 1. ledna 1941 v Mor. Nové Vsi zahájila činnost nově zřízená ČS. Svoboda 2006: 4; SOKa Břeclav, NAD 1496, 1890–1947, kart. 2, i. č. 11, Obyčejné spisy (čj. 1–1700), 1941, čj. 6/41.

101 SOKa Břeclav, NAD 1493, kart. 2, čj. 142/40, 15. 1. 1940; MZA, B 40, III. man., I., kart. 2399, Cikáni, III-9, sv. III, fol. 92; MZA, B 40, III. man., I., kart. 2399, Cikáni, III-9, sv. V, fol. 42 a 80.

102 Např. 14. listopadu 1940 vytvořil OŠV v Hodoníně na základě zjištěných dat ze všech škol hodonínského okresu přehledovou zprávu, z níž se dozvídáme, že v okrese žilo celkem 58 dětí „cikánů“ trvale usazených v osmi obcích (Hrušky, Kněždub, Tvarožná Lhota, Petrov a Hrubá Vrbka, Mutěnice, Strážnice a Velká nad Veličkou). MZA, B 22, i. č. 36, sig. 1–9, kart. 618, fol. 61–62.

103 SOKa Břeclav, D 35, i. č. 409, Jednací protokol (1936–1944), čj. 463/40, čj. 325/41, čj. 104/42.

104 SOKa Břeclav, NAD 1493, kart. 2, čj. 828/40, 29. 4. 1940.

105 Sběrné tábory, určené pro „asociální“ osoby, vznikly na základě vládního nařízení č. 89/42 Sb. o „preventivním potírání zločinnosti“. Na sběrné tábory byly s platností od 1. ledna 1942 přeměněny KPT v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu. „Preventivní vazba“ byla vykonávána také v donucovacích pracovnách v Praze-Ruzyni, Pardubicích a Brně (s pobočkou v Olšovci), ale také v KT Auschwitz I., později v KT Buchenwald a KT Ravensbrück (Nečas 1994a: 41–44; 1999a: 18–19).

ČS Hrušky, resp. Mor. Nová Ves J. Harazima můžeme sledovat zajímavý obrat. Zatímco v letech 1939–1941 charakterizoval pro nadřízené orgány rodinu Dychovu jako pracující a usazenou, v květnu 1942 je zařadil na seznam nezaměstnaných a potulných „rasových cikánů“, čímž ovlivnil jejich následný tragický osud.

Stalo se tak totiž v době, kdy se v Protektorátu začalo schylovat k zásadnímu posunu v řešení „cikánské otázky“. Naznačuje to již opis rozkazu Všeobecné kriminální ústředny (dále VKÚ)¹⁰⁶ u policejního ředitelství v Praze ve věci „předběžného šetření cikánských osob“, který velitel ČPS Uherské Hradiště zaslal 11. května 1942 všem ČS ve svém obvodě. Rozkaz VKÚ adresovaný všem vládním policejním úřadům, kriminálním oddělením a všem ČPS v Protektorátu mimo jiné uváděl, že:

„proti práce schopným rasovým cikánům, cikánským míšencům, jakož i osobám žijícím po způsobu cikánském (cikánské osoby), pokud nemají trvalého a národnímu společenství užitek přinášejícího zaměstnání a ani se o to prokazatelně a vážně nesnaží, budou provedena v nejbližší době Všeobecnou kriminální ústřednou v Praze rázná opatření bezpečnostního a administrativního rázu.“¹⁰⁷

Za tím účelem měly příslušné úřady ve svých obvodech zjistit „zcela přesně“ počet těchto osob, jakož i rodinných příslušníků, kteří byli svou výživou na tyto osoby odkázáni. Ačkoliv bylo jasně zdůrazněno, že na „trvale usazené a v řádném pracovním poměru jsoucí cikány a cikánské míšence se toto šetření nevztahuje“, zahrnul 14. května 1942 velitel ČS Mor. Nová Ves vrchní strážmistr J. Harazim do početního přehledu za svůj obvod čtyři usazené rodiny z Hrušek a Mor. Nové Vsi. Jak je patrné, z celkového počtu 19 osob bylo 10 ve věku do 18 let. Zaměstnáno bylo všech devět dospělých (5 mužů a 4 ženy) a jedna osoba ve věku 14–18 let. Tři rodiny žily ve vlastním domě, jedna v nouzovém.¹⁰⁸ O tom, co vedlo četnického velitele k nahlášení usedlých a zaměstnaných romských rodin, je možné pouze spekulovat. Mohlo jít o nepochopení zadaného úkolu, které vycházelo ze špatného překladu z německého jazyka. Případně se mohlo jednat o osobní horlivost, kdy v intencích svých předchozích hlášení uvedl všechny „cikánské osoby“ trvale se vyskytující v obvodu jeho ČS. Bez ohledu na skutečný důvod však lze konstatovat, že místní četnický velitel svou kategorizací zapříčinil,

106 VKÚ fungovala u policejního ředitelství v Praze spolu s Ústředním četnickým pátracím oddělením.

Po sjednocení kriminální služby v rámci sjednocování úřadů v Říši a Protektorátu v roce 1942 bylo oddělení začleněno do ústředny, která se nově nazývala Kriminální ústřednou a byla zodpovědná zejména za „cikánskou otázku“ v Protektorátu (Macek, Uhlíř 2001: 60).

107 SOKA Břeclav, NAD 1496, kniha 6, i. č. 6, Podací protokol obyčejný (27. 8. 1941 – 29. 8. 1942), čj. 1107/42; tamtéž, kart. 4, i. č. 11, Obyčejné spisy (čj. 1–1600), 1942, čj. 1107/42.

108 Tamtéž.

že Dychovi a Romové z Mor. Nové Vsi byli u VKÚ evidováni jakožto „rasoví cikáni“, na něž měla cílit připravovaná „proticikánská“ opatření.

Posun v řešení „cikánské otázky“ směrem k otevřeně rasové politice přinesl výnos protektorátního ministra vnitra Richarda Bienerta o „potírání cikánského zlořádu“ z 24. června 1942, který napodoboval říšskoněmecký předpis stejného jména z roku 1938. Veškerá opatření následně shrnul 10. července 1942 v prováděcím rozkazu generální velitel neuniformované protektorátní policie Horst Böhme, jehož úřad nově převzal agendu „potírání cikánského zlořádu“ v Protektorátu.¹⁰⁹ Na základě výnosu měl být proveden soupis všech „Cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po cikánském způsobu“, který realizovaly příslušné protektorátní úřady, tj. četnictvo a policie ve spolupráci s okresními a obecními úřady a podle pokynů německé kriminální policie (dále KP) dne 2. srpna 1942. Rozhodnutí, zda se jedná o „cikána“, „cikánského míšence“ nebo „osobu žijící po cikánském způsobu“ bylo v této fázi ponecháno na jednotlivých policejních úřadech provádějících soupis.¹¹⁰ Seznam těchto osob ve svém obvodu dodala ČS Mor. Nová Ves ČPS Uherské Hradiště 4. srpna 1942.¹¹¹ Výsledky „soupisu cikánů“ ze srpna 1942 v Hruškách neznáme, ale z následných událostí je patrné, že se také členové rodiny Dychovy dostali mezi zhruba 6500 sepsaných osob, které byly Kriminální ústřednou v Praze označeny za „rasové cikány nebo cikánské míšence“. Větší část z tohoto počtu byla ponechána na svobodě pod policejním dohledem s omezenými možnostmi pohybu. Zhruba třetina z nich byla okamžitě internována v nově zřízených „cikánských táborech“ v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu, kde trpěli katastrofálními ubytovacími, hygienickými, stravovacími, pracovními a životními podmínkami (více o protektorátních CT viz např. Nečas 1999: 15–21; 2005: 265–286; 2008; Beck 2020).

Dychovi sice v CT internováni nebyli, ale dostali se pod stálý dohled ČS. Rodina byla zachycena v „soupisu Cikánů v obci Hrušky, kteří se nacházejí na svobodě“, který předložil velitel ČS Harazim 23. ledna 1943 obecní KP

109 MZA, B 124, III. man., kart. 1871, i. č. 1536, Zvláštní příloha ke St. I/II-17-100-78 Ministerstva vnitra, oběžník z 24. června 1942, „Boj proti cikánskému zlořádu v Protektorátu, evidence cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po způsobu cikánském“; tamtéž, Rozkaz generálního velitele neuniformované protektorátní policie z 10. července 1942 č. St I/II-17-100-78 „Potírání cikánského zlořádu“ (Schuster, Beck 2020).

110 Jejich rozhodnutí však byla předběžná, neboť o „rasové příslušnosti“, a tím o osudech jednotlivců pak definitivně rozhodovala Kriminální ústředna v Praze. Tento proces probíhal postupně a trval několik měsíců. Schuster, Beck 2020.

111 SOKA Břeclav, NAD 1496, kniha 6, i. č. 6, Podací protokol obyčejný (27. 8. 1941 – 29. 8. 1942), čj. 1616/42. Mezi spisy ČS se na reversu čj. 1992/42 dochovaly zajímavé tužkou psané poznámky některého z četníků související právě se soupisem „cikánů“ a vyplňováním příslušných formulářů: „Příl. 1 – dvojmo; Příl. 2 – jednoduše pro černé cikány, kteří nejdou do vazby (otisk praveho palce); Příl. 3 – pro bílé cikány a míšence – (daktyl. karta – Stand – povolání)“. Tamtéž, kart. 5, i. č. 11, Obyčejné spisy (čj. 1601–3100), 1942, čj. 1992/42.

Gendarmerieposten Mähr. Neudorf, Bz. Göding.

Gesch. Zahl 228/1943.

V e r z e i c h n i s

Über die Ziegeuner in der Gemeinde Birnbaum, die sich am freien Fuss befinden.

Auf dortigen Zuschrift vom 15.1.1943, K 17 - 100 - 01.

Lauf. Zahl.	Name und Vorname	Personaldaten / geburts, zuständigkeit, Wohnort /	Beschäftigung	Strafe	Anmerkung, Begründung, warum nicht in Ziegeunerlager zugeführt wurde/
1	Josef. D y c h a	31.3.1877 in Twaroschne Lhota, Bz. Göding, zuständ. Birnbaum und dorthin wohnhaft	Landwirt. unbescholtener Arbeiter		Führt ein anständige Leben
2	Estera D y c h a, geb. Malík, recte Danihel	20.12.1902 in Cary-Slowskei, zuständ. Birnbaum, Bz. Göding	Schulbedienerin	"	"
3	Jaroslav D y c h a	19.8.1927 in Birnbaum, Bz. Göding, dorthin zuständ. und wohnhaft.	landwirt. Arbeiter	"	"
4	Rozálie D y c h a	15.3.1929 in Birnbaum, Bz. Göding, dorthin zuständig und wohnhaft	Schulkind der	"	
5	Anna D y c h a	29.12.1930 in Birnbaum, Bz. Göding.	"	"	
6	Josefine D y c h a	23.9.1932 in Birnbaum, Bz. Göding	"	"	
7	Josef D y c h a	7.9.1934 in Birnbaum	"	"	
8	Marie D y c h a	27.12.1936 in Birnbaum			
9	Johann D y c h a	25.7.1939 in Birnbaum			
10	Helene D y c h a	6.8.1942 in Birnbaum			
11	Damian M a l í k	19.8.1921 in Cary-Slowskei, Birnbaum Nr. 31.	Kutscher b. Landw.	"	

Soupis „cikánů“ v obci Hrušky, 23. 1. 1943 | Uloženo v SOkA Břeclav, fond ČS Moravská Nová Ves, kart. 6, i. č. 11, Obyčejné spisy (čj. 101-1600), 1943, čj. 228/43

s rozšířenými úkoly¹¹² ve Zlíně. Stalo se tak v návaznosti na přípis z 15. 1. 1943, který nařizoval intenzivnější pronásledování a zajišťování osob, které přicházejí v úvahu pro policejní preventivní vazbu. U všech zaznamenaných jedenácti členů rodiny Dychovy včetně D. Danihela-Malíka bylo v kolonce „tresty“ poznačeno, že jsou bezúhonní. Poznámka, která měla obsahovat zdůvodnění, proč nebyla daná osoba dodána do CT, obsahovala opakovaně větu: „Vede řádný život“.¹¹³

Další zprávy s požadovanými údaji o „rasových cikánech“ a „cikánských míšencích“ předložila ČS Mor. Nová Ves 23. ledna a 2. března 1943. Na základě rozkazu německé KP v Brně telefonicky nahlásila protektorátní KP – obecní KP ve Zlíně, že v jejím obvodu se nachází 21 „cikánů“, z toho 3 „míšenci“ (1 muž, 2 ženy) a 18 „rasových cikánů“ (9 mužů, 9 žen). Nacházeli se přitom ve dvou obcích – v Hruškách v počtu 11 osob (5 mužů, 6 žen) a v Mor. Nové Vsi v počtu 10 osob (5 mužů, 5 žen).¹¹⁴

6 Deportace Dychových do KT Auschwitz-Birkenau

Přehledy „cikánů“ v jednotlivých moravských obcích, které shromažďovalo brněnské ředitelství protektorátní KP prostřednictvím podřízených orgánů, sloužily po roce 1942 spolu s přehledy „cikánů“ v Čechách jako podklad pro přípravu deportací z Protektorátu do vyhlazovacího KT Auschwitz-Birkenau. Tam byli transportováni spolu s „cikány“ z území Velkoněmecké říše, Belgie, Holandska a Lucemburska na základě tzv. osvětimského výnosu šéfa německé policie a SS Heinricha Himmlera z 16. prosince 1942 (Nečas 1999: 20–21; 2005b: 264). Většina osob označených za „rasové cikány nebo míšence“ byla z Protektorátu odtransportována během roku 1943 a částečně 1944 (více o transportech Romů z českých zemí viz např. Nečas 1995: 139–145; 1999: 134–140).

Tzv. osvětimský výnos se zásadně dotkl také rodiny Dychovy, která byla na jaře 1943 odtransportována do KT Auschwitz-Birkenau. Dychovi byli zařazeni nejprve do hromadného transportu protektorátních „cikánů“, který byl do Osvětimi vypraven z Olomouce 19. března 1943 se zhruba tisícem mužů, žen a dětí, převážně Romů a Sintů z Moravy (Nečas 1983: 72). Tento transport již zasáhl

112 Obecní KP (Gemeindekriminalpolizei, Gekripo), které se na základě Heydrichovy správní reformy vydělily v létě 1942 z původních obecních policií, se dělily na jednoduché a s rozšířenými úkoly, resp. rozšířenou působností. Obecní KP s rozšířenými úkoly, která současně vykonávala úlohy ve smyslu obecních řádů, byla pro Moravu zřízena ve Zlíně. Její obvod vymezovaly okresy Zlín, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Kyjov a Hodonín. Obecní KP s rozšířenými úkoly přejímaly zpracování důležitějších případů, resp. participovaly při vyšetřování. Konaly tak buď na dožádání četnických stanic, nebo ostatních (jednoduchých) kriminálních obecních policií, nebo na příkaz kriminálního ředitelství. Brodsserová 1973: 1–4; Macek, Uhlíř 2001: 64.

113 Překlad z němčiny MS. SOkA Břeclav, NAD 1496, kart. 6, i. č. 11, Obyčejné spisy (čj. 101–1600), 1943, čj. 228/43.

114 SOkA Břeclav, NAD 1496, kart. 6, i. č. 11, Obyčejné spisy (čj. 101–1600), 1943, čj. 719/43.

také příbuzné Josefa Dychy, neboť v něm byl i jeho bratr Jan Dycha¹¹⁵ a synovec Ondřej Dycha, oba žijící mimo Hrušky.¹¹⁶ Kromě nich, jejich rodin a dalších blíže neurčených příbuzných to byli především členové rozvětvené rodiny Dychovy z Tvarožné Lhoty a dalších obcí Hodonínska a Uherskohradištska. Transportem odjela také Anna Danielová,¹¹⁷ vdova po Martinovi Kýrovi z Hrušek, spolu se svým druhým manželem Tomášem Danielem.¹¹⁸

V rámci přípravy uvedeného transportu byli Dychovi nejprve 15. března eskortováni do Strážnice, která zřejmě fungovala jako lokální místo pro soupis a shromaždiště do transportu zařazených osob z města a jeho blízkého okolí před cestou na hlavní sběrné místo v Olomouci.¹¹⁹ Kronikář J. Mráz píše, že se Dychovi museli dostavit do „sběrného tábora do Strážnice“ (Mráz, rkp.) a zmínil ji také narátor L. S.: „Ve třiačtyřicátém jich samozřejmě tady sebrali prostě, to byl protektorát, Němci, a odvezli do Strážnice. Tam byli v té Strážnici a potom už nevím, co sa s nima dělo“ (rozhovor s. L. S.).¹²⁰ Eskortování Dychových do Strážnice potvrzují také účty obecního úřadu v Hruškách. Konkrétně jde o záznamy v pokladním deníku obce¹²¹ a hlavní účetní knize obce za rok 1943.¹²²

115 Nar. 16. 3. nebo 18. 6. 1887, Tvarožná Lhota, Z-4821, zem. 21. června 1943. MM A-B. Dycha Johann. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61854 [cit. 2019-10-30]; USHMM. Johann Dycha. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=4856325 [cit. 2019-10-30]; Memorial Book (1993: 1012–1013).

116 Nar. 20. 9. 1909, Hrušky, Z-4822, zemřel v KT neznámo kdy. ASM A-B, Syg.D-Au I-5/13, nr. inw. 5032, t. 13, s. 58, Dycha Andreas; MM A-B. Dycha Andreas. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61844 [cit. 2019-10-30]; USHMM. Andreas Dycha. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=4856326 [cit. 2019-10-30]; Memorial Book (1993: 1012–1013).

117 Nar. 27. 6. 1883, Lipov, Z-4910, zemřela 20. července 1943. ASM A-B, Úmrtní listy KT Auschwitz, č. 25444/1943, Daniel Anna; ASM A-B, sig. D-Au II-3/2/3, nr. inw. 31297, t. 3, s. 317, Daniel Anna; MM A-B. Daniel Anna. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=53652 [cit. 2019-10-30]; USHMM. Anna Daniel. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=4845576 [cit. 2019-10-30]; Memorial Book (1993: 342–343).

118 Nar. 14. 11. 1900, Petrov, Z-4384, zemřel 18. října 1943. MM A-B. Daniel Thomas. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=54601 [cit. 2019-10-30]; USHMM. Thomas Daniel. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=4855888 [cit. 2019-10-30]; Memorial Book (1993: 986–987).

119 Přesnou lokalizaci sběrného místa či tábora ve Strážnici se prozatím nepodařilo z dostupných pramenů určit. Strážnická kronika k tomu udává: „12. 3. Cikáni se chystají k odjezdu; ze sousedního Hradištska už byli odvezeni. (Zdejší a z okolí byli už na četnické stanici sčítáni, sepsáni.) [...] 16. 3. odvázejí zdejší cikány.“ SOKA Hodonín, AM-St., i. č. 82, Kronika města Strážnice, s. 573.

120 Jako bližší vysvětlení, kam přesně byli do Strážnice odvezeni, narátor uvedl: „Tam byli tak jak v nejakém kriminály nebo neco takového, tam byli soustředěni ty cigáni“ (rozhovor s L. S.).

121 V deníku je zapsán údaj „Jizdenky pro cikány“ s výdajem 182 K. Dodatečný záznam v témže deníku z 28. března 1943 pak obsahuje položku: „Ševčík Matěj a spol. eskort. cikánů do Strážnice“ s výdajem 120 K. SOKA Břeclav, AO Hrušky, Pokladní deník (1943–1946), s. 4, 5.

122 Zápis „Ševčík Matěj a spol. cest. do Strážnice“ s výdajem 120 K. Na jiném místě jsou v rámci kolonky „Postrkové výlohy“ uvedeny „Jizdenky pro cikány do Strážnice“ (bez uvedeného výdaje). Zmíněný M. Ševčík byl zřejmě obecním zaměstnancem, který byl spolu s dalšími osobami pověřen doprovodem členů rodiny Dychovy. SOKA Břeclav, AO Hrušky, Hlavní účetní kniha (1943), list 18, 26.

Zápis čj. 133/43 ve Staniční služební knize ČS Mor. Nová Ves se přímo týká služby, kterou 15. března 1943 vykonal vrchní strážm. Josef Harazim v Mor. Nové Vsi a Hruškách „kvůli dozoru nad odtransportováním cikánů a nad uzavřením obytného domu“. Vyřízení úkolu bylo shrnuto stručně: „odsunutí cikánů bylo provedeno“.¹²³ V téže knize je k pondělí 15. března 1943 zaznamenána pod čj. 132/43 další služba týkající se „odtransportování cikánů z Hrušek a Moravské Nové Vsi do Strážnice a tam dozor až do předání těchto četnické rotě z Olomouce.“ V kolonce „Kdy a jak vyřízeno“ se uvádí, že „cikánská rodina Jana Daniela a Kateřiny Salajkové byla přesunuta dále. Rodina Jana Malíka, Josefa Dychy z Hrušek a Josefa Salajky byly přesunuty zpět domů.“¹²⁴

Z výše uvedeného tedy jasně vyplývá, že ve Strážnici bylo rozhodnuto o vyjmutí¹²⁵ Dychových z transportu, (dočasném) propuštění a vrácení do místa bydliště. Potvrzuje to také záznam v podacím protokolu ČS v Mor. Nové Vsi z 21. dubna 1943 adresovaný protektorátní KP – kriminálnímu ředitelství v Praze ve věci: „Soupis cikánů, výjimka – rodina Dychova“.¹²⁶ Prameny nám bohužel neumožňují zjistit podrobnosti týkající se jejich vyjmutí z transportu a (dočasného) propuštění. Jak uvádí C. Nečas, na sběrných místech docházelo ze strany nacistických a protektorátních bezpečnostních orgánů k posledním kontrolám transportních seznamů a tam shromážděných zadržených osob. Rozhodování o osudu jednotlivců i rodin bylo více méně svévolné a svou roli hrály spíše libovolné a nahodilé okolnosti (Nečas 1994a: 71). Můžeme se pouze domnívat, že v případě „vyreklamování“ Dychových sehrála svou roli pravidelná hlášení strážm. Harazima, v nichž byli Dychovi vedeni jako „řádní“, případně též dobré sociální vazby rodiny v Hruškách a intervence ze strany místních autorit, např. starosty a jeho předchůdce, jak tomu bylo dle výpovědí pamětníků i v případě pozdější záchranu D. Danihela-Malíka.

Ojedinelé snahy lokálních úřadů o vyjmutí moravských Romů z transportů do Osvětimi jsou zachyceny také ve výpovědích přeživších romských pamětníků (např. Nečas 1994b: 69–70, 161; Machálková 2004: 36). O svou záchranu se pokusily také v polovině března 1943 romské rodiny ze Strážnicka. Popsán je

123 Hlídku měl od 8 hodin ráno „na dobu potřeby“ a zpět na stanici se vrátil téhož dne v 19 hodin. SOkA Břeclav, NAD 1496, kniha 2, i. č. 2, Staniční služební kniha (25. 3. 1942 – 16. 9. 1944), čj. 133/43, 15. 3. 1943. Překlad z němčiny MS.

124 Akce se za místní četnictvo zúčastnili št. strážm. Václav Vávra jako velitel se št. strážm. Antonínem Komínkem, Františkem Kuklou, strážm. Vilémem Vrubelem, Josefem Vosáhlem a také jeden četník z ČS v Kosticích. Četníci byli odvezeni 15. března od 8 hodin ráno „na dobu potřeby“ a dle zápisu v knize se vrátili až následujícího dne v 8:30 hodin. SOkA Břeclav, NAD 1496, kniha 2, i. č. 2, Staniční služební kniha (25. 3. 1942 – 16. 9. 1944), čj. 132/43, 15. 3. 1943. Překlad z němčiny MS.

125 Další případy úspěšných i neúspěšných pokusů o vyjmutí z uvedeného transportu uvádí C. Nečas (např. Nečas 1983: 72; 1994b: 69–70, 161; 2005: 136–137, 297).

126 SOkA Břeclav, NAD 1496, kniha 7, i. č. 7, Podací protokol obyčejný (29. 8. 1942 – 10. 7. 1943), čj. 1222/43, 21. 4. 1943. Překlad z němčiny MS.

případ, kdy zástupci komunit telefonovali ze sběrného místa v Olomouci. Konkrétně starosta Strážnice následně žádal o vyjmutí části deportovaných, ovšem až v době, kdy už byli v Osvětimi (Nečas 2005: 136–137).

Kromě hrušecké rodiny Dychovy byly ve stejný den ze Strážnice propuštěny a vráceny zpět domů také rodiny Jana Malíka a Josefa Salajky z Mor. Nové Vsi.¹²⁷ V obou případech se jednalo o smíšená manželství. „Cikán“ J. Malík (nar. 17. 5. 1909, Myjava) měl za manželku Emílii roz. Salajkovou (nar. 18. 2. 1910, Mor. Nová Ves), s níž měl syna Františka. J. Salajka (nar. 17. 4. 1881, Mor. Nová Ves) z domkářské rodiny měl za manželku „cikánku“ Kateřinu roz. Malíkovou (nar. 21. 3. 1888, Holíč).¹²⁸ Jejich pobyt na svobodě však měl být stejně jako v případě Dychových pouze dočasný – byli zařazeni do následujícího květnového transportu. Zatímco Malíkovi a J. Salajka byli i z tohoto transportu vyjmuti, K. Salajková byla odvezena do KT Auschwitz-Birkenau.¹²⁹

Ani v těchto případech neznáme okolnosti rozhodování o tom, kdo bude z transportu vyjmut a kdo propuštěn. Jak uvádí C. Nečas, určitou šanci na vyjmutí z připravovaných transportů měli pouze jedinci, příp. rodiny s dobrým spojením s částí většinové společnosti, jež měla kontakty s okupanty, kterých se dalo využívat. Jistou nadějí skýtala také světlejší barva pleti, příp. úplatky. Na konci dubna 1943 napomenula německá KP protektorátní policii na Moravě za množství výjimek, které doposud udělila. Po novém přezkoumání byla většina takto udělených výjimek Kriminální ústřednou zrušena a Romové byli odvezeni v dalších hromadných transportech (Nečas 1994a: 73; 2005: 296).

Také Dychovy zařadila KP hned do následujícího připravovaného transportu, a tak se museli na počátku května 1943 opět vydat z domova na cestu, která byla tentokrát jejich poslední. Na datum květnové deportace odkazuje mj. protokol učitelské porady z 20. května 1943, kde jsou v přehledu „Pohyb žactva“ uvedeni Josef, Josefa, Anna a Rozálie Dychovi, tj. děti navštěvující v daném školním roce místní školu, se stručnou poznámkou, že 5. května 1943 odešli „do neznáma“.¹³⁰ Do třídního výkazu sedmé třídy poznačil u jména Rozálie Dychové třídní učitel Josef Kalužník: „Dne 5. 5. 1943 odstěhovala se do neznáma.“ Třídní výkaz třetí třídy uvádí, že Josef Dycha byl ze školy odhlášen k datu 6. května 1943.¹³¹

127 SOKA Břeclav, NAD 1496, kniha 2, i. č. 2, Staniční služební kniha (25. 3. 1942 – 16. 9. 1944), čj. 132/43, 15. 3. 1943.

128 DA, Farní úřad Mor. Nová Ves, i. č. 16, kniha 16, Kniha ohlášek snoubenců (1921–1925), s. 169, rok 1932, záznam č. 37, Malík Jan a Salajková Emílie; SOKA Břeclav v Mikulově, NAD 1496, kart. 6, i. č. 11, Obyčejné spisy (čj. 101–1600), 1943, čj. 228/43, 22. 1. 1943; DA, Farní úřad Mor. Nová Ves, i. č. 16, kniha 16, Kniha ohlášek snoubenců (1921–1925), s. 6, rok 1925, záznam č. 47, Salajka Josef a Malíková Kateřina.

129 Její další osud se nepodařilo zjistit. MM A-B. Salajka Katherine. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&id_osoba=199978 [cit. 2020-05-02]; USHMM. Katherine Salajka. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=4848929 [cit. 2019-10-30].

130 SOKA Břeclav, D 35, i. č. 404, Protokol o učitelských poradách (1941–1954), Protokol č. 6, 20. 5. 1943.

131 Tamtéž, i. č. 343, s. 17; tamtéž, i. č. 340, s. 4.

Ausweis über den Schulbesuch
Výkaz školní docházky

an dn e	September	Oktober	November	Dezember	Jänner	Feber	März	April	Mai	Juni	Juli	Anmerkungen Poznámky
dn e	zari	října	listopadu	prosince	ledna	února	března	dubna	května	června		
1.												
2.												
3.												
4.												
5.												
6.												
7.												
8.												
9.												
10.												

Handwritten notes in the 'Anmerkungen' column:
 135,5 kg 156cm
 dne 5./5. 1943
 ovláde hromada
 se do nemá-
 ma.
 Jos. Kral
 Ji. J.

Výřez z třídního výkazu
Rozálie Dychové, třída VII.,
roč. 1942/1943 | Uloženo
v SOkA Břeclav, fond NŠ
Hrušky (i. č. 343, Výkazy
o docházce a prospěchu
žactva, s. 17)

Transport, jenž dorazil do KT Auschwitz-Birkenau 7. května 1943, byl již čtvrtým hromadným transportem „cikánů“ z Protektorátu na základě tzv. osvětimského výnosu. Velká část zdejší romské populace byla v té době již odvezena v transportech 7. března (z Brna jako místa vypravení, celkem přes 1000 osob), 11. března (z Prahy, asi 650 osob) a 19. března 1943 (z Olomouce, přes 1000 osob) (Nečas 1999: 134–140). Celkový počet¹³² deportovaných činil 863 osob, z nich 439 mužů a 424 žen.¹³³ Zatímco předchozí transporty zahrnovaly osoby označené za „rasové cikány“ a „cikánské míšence“ žijící doposud na svobodě, čtvrtý hromadný transport měl pojmout většinu vězňů CT v Letech u Písku. K nim pak byli připojeni „cikáni“ z Moravy, kteří nebyli v březnu 1943 deportováni z Brna nebo Olomouce, anebo byli z těchto dvou moravských transportů vyňati a ponecháni několik týdnů na svobodě (Nečas 1995: 139–140; 2005: 299).

Místem vypravení moravské části transportu se stalo Brno, kam bylo převezeno romské obyvatelstvo z několika moravských lokalit. Jedním z velkých lokálních shromaždišť pro transport byl i Hodonín, kam byla 5. května 1943 dopravena také rodina Dychova.¹³⁴ Za sběrné místo v Hodoníně¹³⁵ byla určena tzv. Palanda (Palandy

132 Údaje o celkovém počtu osob daného transportu se v literatuře značně liší. C. Nečas uvádí 847, resp. 853, V. Kladivová 863 osob (Nečas 1983: 72; 2005: 299; Kladivová 1994: 22).

133 Údaje vychází ze srovnání různých katalogů a databází. Memorial Book (1993); ASP A-B, listkový katalog vězňů; MM A-B. Dostupné z: <http://auschwitz.org/en/museum/auschwitz-prisoners/> [cit. 2019-10-03]; USHMM. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_advance_search.php [cit. 2019-10-03].

134 Již 1. května 1943 adresovalo okresní četnické velitelství v Hodoníně podřízeným ČS fonogram ve věci „cikáni a cikánští míšenci, odtransportování, sběrné místo v Hodoníně 5. 5. 1943 – předvedení“. SOkA Břeclav, NAD 1496, kniha 7, i. č. 7, Podací protokol obyčejný (29. 8. 1942 – 10. 7. 1943), čj. 1314/43, 2. 5. 1943. Překlad z němčiny MS.

135 Přípravy na transport na hodonínské sběrné místo jsou zachyceny v Kronice města Hodonína. SOkA Hodonín, Archiv města Hodonína, i. č. 298, Kronika města Hodonína (1936–1944), s. 598. Komentář k tomuto zápisu viz Slačka (2015: 46).

či Na palandách) u bývalých mlýnů, kde se nacházely tovární nouzové domky sloužící k ubytování dělníků z blízkého Stummerova cukrovaru (Nečas 1983: 72; 2005: 137).

Náklady na cestu Dychových s příslušným dozorem (eskortou) v březnu do Strážnice a poté v květnu do Hodonína uhradila obec Hrušky. V hlavní účetní knize obce to dokládá březnový záznam „Jizdenky pro cikány do Hodonína“ s výdajem 100 K.¹³⁶ K pátku 7. května 1943 je zaznamenán údaj „Jizdenky pro cikány do Hodon.“ s výdajem 54 K také v pokladním deníku obce.¹³⁷

7	Kocil Jan		48
1	Post. správa N. Ves telefon		5750
9	Beani úroda Hod přirůžky	5544-	
160	5 Hosp. družstva Podivisi Kambolín		499820
1	Jizdenky pro cikány do Hodon.		54-
2	Šrouhal Boh z kina	11580	
3	Spol. a záh. spolek Hrušky vyhláso	500	
4	Kalvičik Jan pro školu		500-
5	Lehový Jan 2 jízdy do N. Vsi		70
	" odvoz dítěte, ač odvození není		80

Výřez z pokladního deníku obce Hrušky, 1943 | Uloženo v SOKa Břeclav, fond AO Hrušky, Pokladní deník (1943–1946), s. 7

Obdobně jako v případě jejich první cesty v březnu 1943 i v tomto případě byla eskortováním pověřena ČS v Mor. Nové Vsi. Ve staniční služební knize je k datu 5. května¹³⁸ zaznamenáno: „Hlídky do Hrušek a poté osobním vlakem do Hodonína kvůli předvedení 11 cikánských osob na sběrné místo cikánů v Hodoníně.“¹³⁹ Vzhledem k uvedenému počtu jedenácti osob je zřejmé, že spolu s desetičlennou rodinou Dychovou byl do Hodonína odvezen i D. Danihel-Malík. To potvrzuje i výpověď jeho syna T. D., podle níž byl otec zařazen spolu se zbytkem rodiny do transportu, ale nakonec byl zachráněn (rozhovor s T. D.).

136 SOKa Břeclav, AO Hrušky, Hlavní účetní kniha (1943), list 26.

137 Tamtéž, Pokladní deník (1943–1946), s. 7.

138 Téhož dne, tj. 5. května 1943, dopravila eskorta složená ze št. strážm. Františka Kukly a strážm. Cyrila Balcárka z téže ČS do Hodonína také šest „cikánských osob“ z Mor. Nové Vsi. Šlo o rodiny Jana Daniela, Estery Salajkové a Jana Malíka (SOKa Břeclav, NAD 1496, kniha 2, i. č. 2, Staniční služební kniha [25. 3. 1942 – 16. 9. 1944], čj. 360/43, 5. 5. 1943).

139 Št. strážm. Antonín Komínek a strážm. Josef Vosáhlo zahájili službu v 5 hodin ráno a nazpět se vrátili téhož dne v 19 hodin. V části o vyřízení je uvedeno, že na sběrné místo byla „cikánská rodina Josefa Dychy z Hrušek převezena bez potíží“ (SOKa Břeclav, NAD 1496, kniha 2, i. č. 2, Staniční služební kniha [25. 3. 1942 – 16. 9. 1944], čj. 359/43, 5. 5. 1943; překlad z němčiny MS).

Pohled na Hrušky od železničního náspu, vpravo v popředí obydlí rodiny Kýrů.
Pod fotografií je popiska „Hrušky (Pohled) sídlo předsedy župy XV. v r. 1897“ |
Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Obydlí rodiny Kýrů na výřezu z fotografie obce Hrušky, 1897 |
Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Dobová pohlednice Hrušek (prošla poštou roku 1936) zobrazující hostinec J. Mráze, školu a celkový pohled na obec | Uloženo v soukromé sbírce Michala Schustera

Dům čp. 290 (vpravo v popředí) na výřezu z pohlednice prošlé roku 1936 | Uloženo v soukromé sbírce Michala Schustera

Bliže neurčení lidé před domem Josefa Dychy v Hruškách v části Na zahájce, asi 1934–1943 | Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Damián Danihel-Malík (druhá řada odspodu, první zleva) u prvního svatého přijímání před kostelem v Hruškách, kolem roku 1930 | Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Zřejmě Jaroslav Dycha (třetí řada odspodu, třetí zleva) na školní fotografii, před rokem 1937 | Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Jaroslav Dycha (druhá řada odspodu, první zleva) u prvního svatého přijímání před kostelem v Hruškách, vpravo řídící učitel František Trojan, zřejmě školní rok 1939/1940 | Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Rosálie Dychová (první řada odshora, čtvrtá zprava) na školní fotografii, uprostřed kaplan Stanislav Kovařík, kolem roku 1940 | Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Anna Dychová (druhá řada odshora, třetí zprava) na školní fotografii, zřejmě školní rok 1937/1938 | Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Anna Dychová (druhá řada odshora, první zleva) na dvoře školy v Hruškách, vlevo řídící učitel František Trojan, vpravo třídní učitelka Marie Salčáková a kaplan Stanislav Kovařík, školní rok 1939/1940 | Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Josefa Dychová (první řada odshora, první zprava) u prvního svatého přijímání, asi 1940 | Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Josef Dycha (první řada odspoda, pátý zprava) u prvního svatého přijímání před kostelem v Hruškách, vlevo kaplan Stanislav Kovařík, vpravo řídící učitel František Trojan, 1942 | Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Damián Danihel-Malík (třetí zprava) v Hruškách po fotbalovém utkání, zřejmě 22. 8. 1943 | Sken fotografie poskytl Vlastivědný kroužek Hrušky

Damián Danihel-Malík během hodů v Hruškách, září 1951 | autor fotografie: K. Štoll | Otištěno v časopise *Svět v obrazech*

Zřejmě právě k tomuto transportu se vážou slova J. Mráze, jenž ve svých zápiscích zaznamenal mimo jiné pokusy tehdejšího starosty Metoděje Hraběte¹⁴⁰ o záchranu Dychových a zmínil také solidární rozloučení s rodinou ze strany hrušeckých spoluobčanů:

„Přišel však r. 1943, kdy byla nařízena koncentrace všech osob cikánského původu. Marné byly žádosti obecního starosty Methoděje Hraběte. Cikáni (kromě nemanželského syna Daniela, který po své matce patřil na Slovensko) museli se dostavit do sběrného tábora do Strážnice, odkud měli být společně odesláni na místo určení. [...] Při odjíždění se přišla s cikány rozloučiti na zastávku značná část místního občanstva přinášejícího jim balíčky potravin i šactva.“ (Mráz, rkp.)

Že se jedná právě o popis květnového transportu, lze vyvozovat z informace o D. Danihelovi-Malíkoví, který z něj byl vyjmut, ale zároveň je možné, že J. Mráz ve své vzpomínce popojil březnový a květnový odjezd Dychových do jednoho.

7 Osud Dychových v KT Auschwitz-Birkenau

V KT Auschwitz-Birkenau byli uvězněni Romové, Sintové a další osoby označené za „cikány“ z evropských zemí přímo kontrolovaných nacisty ve zvláštním úseku B-II-e označovaném jako „cikánský rodinný tábor“, kde bylo na prostoru 150 x 170 m postaveno 32 dřevěných baráků. Tam bylo postupně internováno zhruba 23 000 mužů, žen a dětí, z nichž většina zahynula. Katastrofální ubytovací a stravovací podmínky, celková vyčerpanost a četné choroby zapříčinily vysokou úmrtnost, která v CT dosáhla kritického stavu v létě 1943 a pak znovu v zimě 1943–1944 (více o CT v KT Auschwitz-Birkenau viz např. Kladivová 1994; Nečas 2005: 299–318; Kapralski, Martyniak, Talewicz-Kwiatkowska 2011).

Dne 7. května 1943 do osvětimského CT přibýlo i deset členů rodiny Dychovy z Hrušek, kteří tam během roku 1943 a 1944 zahynuli. Dle táborové úmrtní knihy jako první zemřela 26. května 1943 nejmladší, ještě ani ne jednoroční Helena, která dostala vězeňské číslo Z-8271.¹⁴¹ Její bratr Josef zemřel 1. července 1943¹⁴²

140 Metoděj Hrabě (nar. 27. června 1886) hospodařil na čp. 48 a v čele obce působil v letech 1938–1944.

DA, Farní úřad Mor. Nová Ves, i. č. 14, kniha 14, Kniha ohlášek snoubenců (1906–1913), s. 123; Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 48.

141 ASM A-B, sig. D-Au II-3/2/4, nr. inw. 31297, t. 4, s. 533, Dycha Helena; ASM A-B, Syg.D-AuI-2/2914, nr. inw. 8914, t. 12, č. 20929/1943, Dycha Helene; MM A-B. Dycha Helena; Helene. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61850 [cit. 2019-10-30].

142 Dle hlavní knihy vězňů CT zemřel již 30. června 1943. ASM A-B, sig. D-Au II-3/1/2, nr. inw. 31296, t. 2, s. 224, Dycha Josef.

(Z-7576).¹⁴³ Dne 2. července 1943 následoval otec Josef Dycha¹⁴⁴ (Z-7574).¹⁴⁵ Syn Jaroslav zemřel 13. července 1943 (Z-7575).¹⁴⁶ Matka Estera zemřela 30. října 1943 (Z-8266)¹⁴⁷, a tak zbývajících pět dětí v táboře osiřelo. Čtyřletý Jan zemřel 2. listopadu 1943 (Z-7577),¹⁴⁸ Josefa 11. prosince 1943 (Z-8269),¹⁴⁹ Rozálie 4. ledna 1944 (Z-8267),¹⁵⁰ Marie 9. ledna 1944 v sedmi letech (Z-8270)¹⁵¹ a jako poslední 11. února 1944 Anna (Z-8268).¹⁵²

Informaci o uvěznění a úmrtí Dychových v Osvětimi zachycuje také *Pamětní kniha národní školy v Hruškách*.¹⁵³ V kapitole věnované období druhé světové války se konkrétně uvádí:

„Od 10. března 1944¹⁵⁴ neměla škola školníka, neboť o místo se nikdo nehlásil. Dosavadní čistička školy cikánka Estera Dychová byla s 8 dětmi a mužem odvečena do Polska, kde v Osvieczimi celá rodina zahynula.“¹⁵⁵

143 ASM A-B, Úmrtní listy KT Auschwitz, č. 24534/1943, Dycha Josef; MM A-B. Dycha Josef. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61861 [cit. 2019-10-30]; MM A-B. Dycha Josef. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61862 [cit. 2019-10-30].

144 C. Nečas jej uvádí s chybným datem narození 30. 4. 1871 (Nečas 1992: 72).

145 ASM A-B, Úmrtní listy KT Auschwitz, č. 24685/1943, Dycha Josef; ASM A-B, sig. D-Au II-3/1/2, nr. inw. 31296, t. 2, s. 223, Dycha Josef; MM A-B. Dycha Josef. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61863 [cit. 2019-10-30].

146 ASM A-B, Úmrtní listy KT Auschwitz, č. 251529/1943, Dycha Jaroslav; tamtéž, sig. D-Au II-3/1/2, nr. inw. 31296, t. 2, s. 223, Dycha Jaroslav; MM A-B. Dycha Jaroslav; Jaroslav. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61853 [cit. 2019-10-30].

147 ASM A-B, sig. D-Au II-3/2/4, nr. inw. 31297, t. 4, s. 533, Dycha Estera; tamtéž, Úmrtní listy KT Auschwitz, č. 31209/1943, Dycha Estera; MM A-B. Dycha Estera. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61849 [cit. 2019-10-30].

148 ASM A-B, Úmrtní listy KT Auschwitz, č. 31284/1943, Dycha Johann; tamtéž, sig. D-Au II-3/1/2, nr. inw. 31296, t. 2, s. 224, Dycha Johann; MM A-B. Dycha Johann. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61856 [cit. 2019-10-30].

149 ASM A-B, Úmrtní listy KT Auschwitz, č. 34204/1943, Dycha Josefa; tamtéž, sig. D-Au II-3/2/4, nr. inw. 31297, t. 4, s. 533, Dycha Josefa; MM A-B. Dycha Josefa. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61865 [cit. 2019-10-30]; MM A-B. Dycha Josefa. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61866 [cit. 2019-10-30].

150 ASM A-B, sig. D-Au II-3/2/4, nr. inw. 31297, t. 4, s. 533, Dycha Rosalie; MM A-B. Dycha Rosalie. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61874 [cit. 2019-10-30].

151 Tamtéž, Dycha Marie; MM A-B. Dycha Marie. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61871 [cit. 2019-10-30]; USHMM. Marie Dycha. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=4848936 [cit. 2019-10-30].

152 Tamtéž, Dycha Anna; MM A-B. Dycha Anna. Dostupné z: http://base.auschwitz.org/wiezien.php?lang=en&ok=osoba&cid_osoba=61847 [cit. 2019-10-30].

153 Jde o dodatečné poválečné zápisy na základě poznámek a vzpomínek zřejmě řídicího učitele.

154 Ve skutečnosti šlo o rok 1943.

155 ZŠ Hrušky, Pamětní kniha národní školy v Hruškách, kapitola Školní rok 1940–1941. Nedatovaný zápis byl evidentně proveden dodatečně po osvobození v květnu 1945.

Nr. 21284/1943

1250

C¹

Auschwitz, den 8. November 1943

Der Herr Johann Dycha

_____ , katholisch _____

wohnhaft Birnbaum, Kreis Gding, Pommern _____

ist am 2. November 1943 um 10 Uhr 20 Minuten

in Auschwitz, Kasernenstrasse _____ verstorben.

Der Verstorbene war geboren am 25. Juli 1909

in Birnbaum _____

(Standesamt _____ Nr. _____)

Vater: Josef Dycha _____

Mutter: Esterá Dycha geborene Danibel _____

Der Verstorbene war nicht verheiratet _____

Eingetragen auf mündliche — schriftliche Anzeige des Arztes Doktor der Medizin Mengele in Auschwitz vom 8. November 1943

Der Anzeigende _____

Vorgelesen, genehmigt und unterschrieben _____

Die Übersetzung mit dem
Erstbuch wird bezeugt.

Auschwitz, den 8. 11. 1943

Der Standesbeamte
in Vertretung
Birkhoff

Der Standesbeamte
in Vertretung
Ariston

Todesursache: Bronchopneumonie bei Darmkatarrh

Erschließung d. Verstorbenen am _____ in _____

(Standesamt _____ Nr. _____)

Archivum Muzeum Auschwitz / Auschwitz Museum's Archive

Záznam z 8. 11. 1943 sepsaný na základě písemného oznámení táborového lékaře Josefa Mengeleho, dle něhož zemřel Jan Dycha v KT Auschwitz-Birkenau 2. 11. 1943 (uvedená příčina úmrtí: bronchopneumonie u střevního kataru) | Uloženo v Archivu Státního muzea Auschwitz-Birkenau, Úmrtní listy KT Auschwitz, č. 31284/1943, Dycha Johann.

Hrušecký kronikář J. Mráz uvádí: „Po ukončení války v r. 1945 se však cikáni už nevrátili, neboť do posledního člena následkem strádání a vypuknutím tyfu v koncentráku všichni zahynuli“ (Mráz, rkp.).

8 Zachráněný Damián Danihel-Malík

Jediný, kdo se z Romů žijících v Hruškách vyhnul transportu do KT a přežil tak druhou světovou válku, byl Damián Danihel-Malík. To, že zůstal jako jediný „cikán“ v obci, konstatovala již 25. června 1943 ČS v Mor. Nové Vsi v dopise pro OkÚ v Hodoníně.¹⁵⁶ Důvody pro vyjmutí D. Danihela-Malíka z transportu však z archivních pramenů jednoznačně nevyplývají. Dle svědectví pamětníků jej měla zachránit jeho slovenská státní příslušnost a žádost o vyjmutí z transportu ze strany jeho zaměstnavatele Vojtěcha Hřebačky a tehdejšího starosty obce Metoděje Hraběte.¹⁵⁷

Dle vyjádření potomků D. Danihela-Malíka jim otec vyprávěl, že byl zařazen se zbytkem své hrušecké rodiny do transportu, spolu s nimi odvezen z Hrušek, oholen po celém těle a připraven k odjezdu. Nejmladší syn T. D. uvedl, že otce z transportu „vykoupil“ nějaký sedlák z Hrušek. Ten se prý zaručil, že u něj bude pracovat. T. D. to označil za zásadní okamžik života svého otce a prohlásil: „Jinak bychom tady nebyli“ (rozhovor s T. D.).

Státní příslušnost a status cizince D. Danihela-Malíka řešily příslušné úřady¹⁵⁸ minimálně od roku 1941. Např. v květnu 1941 OkÚ v Hodoníně v souvislosti s jeho žádostí o povolení pobytu na území Protektorátu vyzval ČS, aby jej evidovala jako cizince.¹⁵⁹ Kromě toho D. Danihel-Malík v letech 1940–1942 opakovaně žádal také o udělení domovského práva v Hruškách. Obecní zastupitelstvo to však s odkazem na jeho neplnoletost několikrát zamítlo (5. listopadu 1940, 17. dubna 1941, 17. května 1941).¹⁶⁰ Až na schůzi 17. ledna 1942 byl D. Danihelovi-Malíkovi schválen „příslib domovského práva“.¹⁶¹

156 V souvislosti se zjištěním „ohledně vyplacení zvláštního příspěvku“ Josefu Dychovi uvedla, že J. Dycha „byl jako cikánská rodina na základě nařízení německé kriminální policie odvezen do koncentračního tábora Auschwitz. V Hruškách je pouze nemanželský syn – Damián Malík u Vojtěcha Hřebačky čp. 32 (má být čp. 31, pozn. MS).“ SOKA Břeclav, NAD 1496, kniha 7, i. č. 7, Podací protokol obyčejný (29. 8. 1942 – 10. 7. 1943), čj. 1693/43, 27. 6. 1943.

157 Jak vzpomíná A. L., dcera starosty M. Hraběte, její otec prý tenkrát vymyslel, že Damián nemusí být díky své slovenské příslušnosti nahlášen jako „cikán“ do transportu, a tak prý jeho doklady zamkl do stolu a nikdo se po něm už více neptal (rozhovor s A. L.).

158 OkÚ v Hodoníně, Oberlandrát Zlín a ČS v Hruškách, resp. v Mor. Nové Vsi.

159 SOKA Břeclav, NAD 1493, kniha 23, Podací protokol obyčejný (1940–1941), čj. 1159/41; 1219/41.

160 SOKA Břeclav, AO Hrušky, nezpracovaný fond, Protokolární kniha obecního zastupitelstva (26. 8. 1938 – 5. 5. 1947), s. 80, 92, 103.

161 SOKA Břeclav, AO Hrušky, nezpracovaný fond, Protokolární kniha obecního zastupitelstva (26. 8. 1938 – 5. 5. 1947), s. 131.

V souvislosti s jeho žádostí o povolení pobytu řešily úřady problém, že D. Danihel-Malík nevlastnil cestovní pas. Dne 9. ledna 1942 obdržela ČS v Mor. Nové Vsi od OkÚ v Hodoníně dopis s hlavičkou „Malík Damian, cikán z Hrušek, předložení cestovního pasu – šetření“. ČS následně odpověděla, že „Malík nemá dosud cestovní pas a slíbil osobně se k tamnímu úřadu dostavití.“¹⁶² Otázku pasu připomněl OkÚ v Hodoníně znovu v dubnu 1942, kdy požadoval, aby své cestovní pasy předložila kromě D. Danihela-Malíka také jistá Marie Švadrová z Mor. Nové Vsi. V obou případech se zřejmě jednalo o osoby slovenské státní příslušnosti, které se zdržovaly v obvodu zdejší ČS. Ve své odpovědi z 20. dubna 1942 ČS uvedla, že „Malík se dostavil k tamnímu úřadu 20. 4. 1942“ a M. Švadrová se odstěhovala na Slovensko do Petrovy Vsi (okr. Skalica).¹⁶³ Situaci nakonec vyřešil OkÚ v Hodoníně tím, že D. Danihelovi-Malíkovi byl vydán cizinecký průkaz (*Ausländer-Ausweis*).¹⁶⁴

O tom, že D. Danihel-Malík nadále žádal u příslušných úřadů o povolení k pobytu, svědčí další šetření OkÚ Hodonín. Dne 14. prosince 1942 vyzval ČS v Mor. Nové Vsi

„k zjištění, zda jmenovaný cizinec bydlí na uvedené adrese, nebo kdy a kam přesídlil a zda se vrátil zase zpět. Pokud tento ještě v Hruškách 31 bydlí, je třeba jej vyzvat, aby se dostavil na zdejší úřad dveře č. 5 s platným cestovním pasem a všemi nutnými osobními doklady. Současně musí přinést žádost o povolení k pobytu v německém jazyce panu okresnímu hejtmanovi – správě z pověření říše.“¹⁶⁵

Jak několik let probíhající administrativní jednání ve věci státní příslušnosti D. Danihela-Malíka skončilo, z nalezených materiálů nevyplývá,¹⁶⁶ nicméně status cizince mohl být jedním z důvodů jeho vyjmutí z transportu do KT. Slovenskou státní příslušnost jako důvod zachránění D. Danihela-Malíka uvedl v dopise historikovi C. Nečasovi z 6. června 1974 také tehdejší předseda MNV v Hruškách Petr Dřímál:

„Na zásah tehdejšího starosty Vojtěcha Hřebačky byl propuštěn pouze nemanželský syn Estery Dychové Damián Malík, který v té době

162 SOkA Břeclav, NAD 1496, kniha 6, i. č. 6, Podací protokol obyčejný (27. 8. 1941 – 29. 8. 1942), čj. 67/42.

163 Tamtéž, čj. 906/42.

164 Tamtéž, čj. 998/42.

165 SOkA Břeclav, NAD 1496, kart. 5, i. č. 11, Obyčejné spisy (čj. 1601–3100), 1942, čj. 3000/42.

166 Státní příslušnost D. Danihela-Malíka řešily úřady ještě v polovině května 1943 a v únoru a červenci 1944. SOkA Břeclav, NAD 1496, 1890–1947, kniha 7, i. č. 7, Podací protokol obyčejný (29. 8. 1942 – 10. 7. 1943), čj. 1457/43, 25. 5. 1943; tamtéž, kniha 8, i. č. 8, Podací protokol obyčejný (10. 7. 1943 – 31. 12. 1944), čj. 266/44, 12. 2. 1944; čj. 1453/44, 27. 7. 1944.

u Hřebačky pracoval. Důvodem k propuštění byla jeho slovenská státní příslušnost. U občana Hřebačky pracoval až do roku 1950, kdy se oženil a odešel na Slovensko.¹⁶⁷

Objevuje se tu i v současnosti mezi pamětníky opakovaný omyl, že V. Hřebačka byl v době druhé světové války hrušeckým starostou.¹⁶⁸ Je to pochopitelné, protože M. Hrabě ve starostenské funkci vystřídal roku 1938 právě V. Hřebačku. Omyl však může vycházet také ze skutečnosti, že se oba na záchraně D. Danihela podíleli – V. Hřebačka z pozice bývalého starosty, respektovaného občana obce a současně zaměstnavatele D. Danihela a M. Hrabě z aktuální pozice starosty.

U sedláka V. Hřebačky, u něhož také v čp. 31 bydlel, sloužil D. Danihel-Malík do konce války. Z této doby pochází fotografie, která jej zachycuje spolu s dalšími hrušeckými muži a blíže neurčeným německým vojákem,¹⁶⁹ a která měla být pořízena 22. srpna 1943 na hrušeckém hřišti Na sklepech po fotbalovém utkání Hrušky – Mutěnice.¹⁷⁰ Jedná se tak o unikátní snímek, neboť byl pořízen nedlouho po uskutečněných deportacích českých a moravských Romů a Sintů do KT Auschwitz-Birkenau a v době, kdy na území Protektorátu vrcholilo jejich pronásledování. D. Danihel-Malík tak jistě musel žít v permanentní nejistotě a obavách, zda také on jakožto ze strany úřadů identifikovaný „cikán“ nebude muset následovat zbytek své rodiny.

Také po roce 1945 pracoval a bydlel D. Danihel-Malík v Hruškách¹⁷¹ u rolníka V. Hřebačky.¹⁷² Z této doby pochází další unikátní fotografie, kterou má rovněž ve své sbírce VKH. Zobrazuje D. Danihela-Malíka spolu s jednou z obyvatelk Hrušek v místním kroji.¹⁷³ Totožná fotografie je součástí článku s názvem

167 Muzeum romské kultury, fond Ctibor Nečas.

168 Např. L. S. uvedl: „No jo, tehdy byl takový svět. Já nevím, ta lidskost prostě nebyla [...] To bylo za rajchu. Židé, cikáni – to bylo pro ten režim tehdy [...] špatné no, ty jich nenáviděli, ty jich likvidovali. [...] Akorát jeden tady zostal, ten Damiš. Ale on nebyl z jejich rodiny. Ne, z jejich rodiny byl, ale nebyl přímo bratr se sestrou. On tady sloužil u starosty Hřebačky a jezdil tam s koňma teda. Tam sloužil prostě [...] A tak ty ostatní odjeli do téj Strážnice, jich odvezli a tento Damián, protože Hřebačka byl starosta, tak ho tady uchránil a nechal si ho, byl tady u něho. Dlouho tady u něho sloužil.“ (rozhovor s L. S.)

169 V Hruškách se traduje, že onoho německého vojáka, pravděpodobně příslušníka SS, tehdy místní opili, aby jim nečinil případné potíže. Dle osobního sdělení Jany Šumberové z VKH.

170 Utkání se mělo uskutečnit v rámci tehdejších hodů. Fotografii vlastní VKH. V publikaci *Druhá světová válka v kronikách regionu Podluží* z roku 2005 je fotografie otištěna s popisem: „V Hruškách 22. srpna 1943 po fotbalovém utkání Hrušky-Mutěnice 6:2“ (Druhá světová 2005: 17); táž fotografie je přetištěna s popisem „Po fotbalovém utkání s Mutěnicemi (1943)“ také v knize Blažej, Bradávková, Čapka 2018: 39.

171 Objevuje se mezi 40 muži a ženami v soupisu „cikánů“ zařazených do pracovního procesu zdržujících se v obvodu ONV Hodonín z 10. července 1947, který vypracoval ONV – Referát národní bezpečnosti Břeclav pro ZNV v Brně. MZA, B 124, III. man., kart. 1871, i. č. 1536, fol. 358.

172 To potvrzuje také kronikář J. Mráz: „Damián sloužil jako čeledín u rolníka, bývalého starosty Vojtěcha Hřebačky dále až do konce války“ (Mráz, rkp.).

173 Dle svědectví jeho potomků půjčovali během konání zdejších hodů hrušecí obyvatelé (zřejmě právě Hřebačkovi) D. Danihelovi-Malíkovi místní kroj (rozhovory s J. D. a T. D.).

„Suovácké hody v obci Hrušky u Břecuvavi“¹⁷⁴ v časopise *Svět v obrazech* z 15. září 1951, který tehdy vycházel jako týdeník ministerstva informací a osvěty.¹⁷⁵ Článek doprovází devět černobílých fotografií od K. Štolla.¹⁷⁶ Snímek s D. Danihelem má popisku: „Muadí lidé mají chuť do žití i do práci“.

Později se D. Danihel-Malík odstěhoval na Slovensko.¹⁷⁷ Kronikář J. Mráz k tomu napsal, že

„pozůstalý cikán Daniel Malík se přiženil do Čárů na Slovensko a chaloupku po své matce na Zahajce prodal. Od té doby se říká těm místům, kde chaloupka stojí u Cikánových.“¹⁷⁸

Těsně po skončení války byl domek obcí pronajímán.¹⁷⁹ Svědčí o tom mj. zápis ze schůze MNV z 12. března 1946, v němž se píše:

„Usneseno, by nájem¹⁸⁰ z domku po Josefu Dychovi byl ukládán na knížku pro Damiana Malíka, který jediný zůstal na živu z uvedené rodiny. Rodina Dychova byla odvečena do Osvěčína v Polsku a tam okupanty zničena.“¹⁸¹

Zdá se tedy, že po deportaci Dychových připadl jejich domek do majetku obce (stál na obecním pozemku). Představitelé obce jej nenechali zbořit, resp. rozebrat, jak se stalo jinde na Moravě (Slačka 2015: 50), ale navíc respektovali skutečnost, že by měly peníze za pronájem domku připadnout příbuznému a pozůstalému po jeho původních obyvatelích – D. Danihelovi-Malíkovi, který trvale bydlel u sedláka V. Hřebačky.

Jak vzpomínají pamětníci z Hrušek, nějakou dobu poté, co se odstěhoval, se tam D. Danihel-Malík občasně navracel jako podomní prodejce proutěných metel. Např. narátor L. S. uvedl:

174 Autor skrytý pod iniciálami SŠ v článku popisuje jazykem stylizovaným do místního nářečí a v dobovém budovatelském duchu průběh hodů v Hruškách, které se uskutečnily 26. srpna 1951 v souvislosti s první sklizní místního Jednotného zemědělského družstva. Tradiční hody připadají v Hruškách na neděli následující po svátku sv. Bartoloměje 24. srpna.

175 Suovácké hody. *Svět v obrazech*, 15. září 1951.

176 Jde s největší pravděpodobností o českého fotografa MgCs. Karla Štolla (1916–2007), který se mj. věnoval divadelní fotografii a v padesátých a šedesátých letech fotografoval pro Národní divadlo v Praze. Karel Štoll – fotograf. *Online archiv Národního divadla*. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/umelec/13458> [cit. 2020-08-22].

177 Ve zprávě ONV Břeclav pro KNV Brno ve věci „cikánské otázky v ČSR“ z 14. srpna 1951 se v seznamu „cikánů“ bydlících v příslušném okrese již neobjevuje. MZA, B 124, III. man., kart. 1871, i. č. 1536, fol. 429–435.

178 Původní výraz, který autor přepsal, zněl „u Cikánů“ (Mráz, rkp.).

179 V domku se střídali různí obyvatelé, až byl v sedmdesátých letech zbořen (rozhovor s J. J.).

180 Z pokladního deníku obce vyplývá, že D. Danihelovi-Malíkovi bylo během roku 1946 vypláceno měsíčně 100 Kčs jako „nájemné z jeho domku“. SOkA Břeclav, AO Hrušky, Pokladní deník (1943–1946).

181 Tamtéž, Protokolární kniha obecního zastupitelstva (26. 8. 1938 – 5. 5. 1947), s. 247.

„Na chrbtě měl metle a to prodával. On sa sem vracel, akorát když prodával ty metle, jináč sa sem nevracel. S každým vycházel velmi dobře, byl dobrý kluk.“ (rozhovor s L. S.)

Na Slovensku založil D. Danihel-Malík rodinu (měl čtyři syny a dceru) a žil s ní v obci Lakšárska Nová Ves (okr. Senica), kde je také pochován (zemřel v Moravských Budějovicích roku 1985).¹⁸² Jeho potomci v současnosti žijí v ČR a SR (rozhovory s V. D., A. D., J. D. a T. D.).

9 Závěr

Předložená rekonstrukce života rodiny Dychovy z obce Hrušky založená na interpretaci a analýze písemných a orálně historických pramenů zásadně rozšiřuje dříve publikované kusé informace o této romské rodině. Díky tomuto detailnímu pohledu přináší poznatky k tématu postavení Romů a Sintů na území současné ČR v meziválečném období, a především za druhé světové války: na příběhu této rodiny lze doložit postupný vývoj řešení „cikánské otázky“ v Protektorátu. Zvolená lokální perspektiva předložené studie umožňuje uvažovat o soužití a pronásledování na místní úrovni a zároveň kvalifikuje dopad opatření na státní úrovni. Záměrem výzkumu bylo mimo jiné zjistit, jak lokální začlenění a uznání konkrétních romských rodin a jednotlivců ze strany místních úřadů a institucí mohlo ovlivňovat a zmírňovat, aspoň po jistou dobu, jejich vylučování a kategorizaci a též deportaci do KT.

Zdá se, že dobré vztahy s obecními představiteli a místními zástupci policie hrály určitou pozitivní roli v následujícím období po vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Ač byla rodina hodnocena místními úřady i pamětníky jako „bezproblémová“ a „řádne žijící“, písemné prameny ukazují, že i tato „vzorná“ rodina měla v rámci obce křehké postavení a že vztah s místními úřady a bezpečnostními institucemi, resp. jejich představiteli nebyl nekomplikovaný. Zástupci místního četnictva a školy podávali o „cikánské rodině“ pravidelné zprávy nadřízeným úřadům, a mohli tak ovlivnit jejich další osud. Pozitivně či neutrálně laděná hodnocení mohla Romy v prvních letech okupace do jisté míry chránit před možnou perzekucí ze strany vyšších protektorátních úřadů (před uvězněním v KPT, později ve sběrném táboře a posléze v CT).

Podobný vývoj lze doložit mimo jiné na příkladu romské komunity ve Strážnici, které se rovněž v prvních letech nacistické okupace nedotklo žádné mimořádné opatření. Úřady dokonce poukazovaly na to, že usedlí strážničtí Romové jsou pracující, obývají vlastní domky a snaží se přiblížit životu místních neromských obyvatel, a také protektorátní tisk o nich referoval pozitivně

182 Městský úřad Moravské Budějovice, Kniha úmrtí Moravské Budějovice, sv. č. 7, roč. 1985, s. 240, poř. č. 129.

v souvislosti s jejich Hudebně pěveckým sdružením. Většina z nich byla na jaře 1943 zařazena do připravovaných transportů. Ačkoliv strážnický starosta byl ze strany dvou Romů těsně před deportací upozorněn na možnost vyjmutí některých osob, jeho žádosti adresované na německou KP v Brně byly opožděné, takže marné (Nečas 1983: 72; 1994b: 161; 2005: 136–137). Jak dokládají oba případy, na lokální a regionální úrovni bylo možné dosáhnout dočasného a ve výjimečných případech i trvalého vyjmutí vybraných rodin a jednotlivců z připravovaných transportů do KT.

Prezentovaná případová studie přináší celou řadu dalších dílčích otázek, které by bylo nutné ještě detailněji rozpracovat. Např. zda a jak socio-ekonomické, ale nakonec i politické procesy modernizace (a industrializace) podmiňovaly utváření sociálních vazeb mezi tzv. „cikány“ a Neromy? Jaké sociální, ekonomické, kulturní či politické konflikty významně ovlivňovaly postavení různých skupin obyvatel v regionu apod. S jakými (sociálně, ekonomicky, politicky či jinak vymezenými) skupinami navazovali Romové a Sintové v různých lokalitách různé kontakty a proč? Jak probíhala eskortace určených jedinců a rodin na sběrná místa pro hromadné transporty a jaké byly možnosti jejich záchrany ze strany různých aktérů? Prezentovaný text tak může být východiskem pro další navazující výzkum založený na mikrohistorických studiích, které jsou důležité pro následnou komparaci a zodpovězení výše uvedených i dalších vyplývajících otázek, a jež by mohl přinést nový pohled na dějiny Romů a Sintů na území současné ČR v první polovině 20. století.

Seznam zkratek

AO	Archiv obce
ASM A-B	Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau
CT	Cikánský tábor
ČPS	Četnická pátrací stanice
ČS	Četnická stanice
DA	Diecézní archiv Biskupství brněnského, Rajhrad
KNV	Krajský národní výbor
KP	Kriminální policie
KPT	Kárný pracovní tábor
KT	Koncentrační tábor
MM A-B	Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners
MN	Matrika narozených
MZA	Moravský zemský archiv
NŠ	Národní škola
OŠV	Okresní školní výbor

OkÚ	Okresní úřad
SOkA	Státní okresní archiv
USHMM	United States Holocaust Memorial Museum: Holocaust Survivors and Victims Database
VKH	Vlastivědný kroužek v Hruškách
VÚA-VHA	Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv
ZŠ	Základní škola
ZŠR	Zemská školní rada

Prameny

- Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau, Kartotéka vězňů
- Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau, Vězeňské knihy
- Diecézní archiv Biskupství brněnského Rajhrad, fond Farní úřad Moravská Nová Ves
- Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners. Dostupné z: <http://auschwitz.org/en/museum/auschwitz-prisoners/> [cit. 2019-10-30].
- Městský úřad Šaštín-Stráže, Matriční knihy
- Městský úřad Moravské Budějovice, Matriční knihy
- MZA, fond A 18, Statistický zemský úřad markrabství moravského (1859) 1899–1913 (1926)
- MZA, fond B 14, Moravské místodržitelství, ml. 1881–1918
- MZA, fond B 14, Moravské místodržitelství, st. (1628) 1786–1918 (1926)
- MZA, fond B 22, Zemská školní rada v Brně, II. manipulace, 1935–1949
- MZA, fond B 40, Zemský úřad Brno, III. manipulace, I., (1886) 1936–1945
- MZA, fond B 124, Krajský národní výbor Brno, III. manipulace (1808) 1945–1960
- MZA, fond E 67, Sbírka matrik 1579–1949 (1951)
- Muzeum romské kultury, fond Ctibor Nečas
- Online archiv Národního divadla. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/> [cit. 2020-08-22].
- rozhovor s A. D. vedený M. Schusterem, Kolárovo 7. 8. 2019
- rozhovor s A. L. vedený M. Schusterem, Hrušky 5. 11. 2018
- rozhovor s J. M. vedený M. Schusterem, Hrušky 5. 11. 2018
- rozhovor s J. J. vedený M. Schusterem, Hrušky 5. 11. 2018
- rozhovor s J. D. vedený M. Schusterem, Malacky 8. 8. 2019
- rozhovor s L. S. vedený M. Schusterem, Hrušky 5. 11. 2018
- rozhovor s M. B. vedený M. Schusterem, Hrušky 5. 11. 2018
- rozhovor s T. D. vedený M. Schusterem, Lakšárska Nová Ves 8. 8. 2019
- rozhovor s V. N. vedený M. Schusterem, Hrušky 5. 11. 2018
- rozhovor s V. D. vedený M. Schusterem, Litoňov 11. 3. 2019
- SOkA Břeclav, fond A 32, Okresní soud Břeclav 1850–1948

SOkA Břeclav, fond B 20, Archiv obce Hrušky 1680–1945 (1954)
SOkA Břeclav, fond D 35, Národní škola Hrušky 1830–1954
SOkA Břeclav, fond NAD 1493, Četnická stanice Hrušky (1894) 1924–1945
SOkA Břeclav, fond NAD 1496, Četnická stanice Moravská Nová Ves 1890–1947
SOkA Hodonín, fond AM-St., Archiv města Strážnice (1562) 1595–1945 (1953)
SOkA Hodonín, fond B 134, Okresní úřad Hodonín 1857–1955
Štátny archív v Trnave, fond Zbierka štátnych matrik
„Tablo důstojníků pěšího pluku č. 3 padlých v bitvě u Trutnova.“ Dostupné z:
<http://www.vhu.cz/exhibit/tablo-dustojniku-pesiho-pluku-c-3-padlych-v-bitve-u-trutnova/> [cit. 2020-08-22].
United States Holocaust Memorial Museum: Holocaust Survivors and Victims Database. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_advance_search.php [cit. 2019-10-30].
Úřad městyse Moravská Nová Ves, Matriční knihy
VKH (= Vlastivědný kroužek Hrušky), soukromá sbírka
VÚA-VHA, tzv. rakouské fondy do roku 1918
VÚA-VHA, Kartotéka padlých v 1. světové válce.
Dostupné z: <http://vuapraha.cz/node/69> [cit. 2019-10-30].
ZŠ Hrušky, Pamětní kniha národní školy v Hruškách

Literatura

- Antonová, B., Konečný, M. (eds.). 2013. *Zpráva o zapomenutých sousedstvích: Prameny k romskému a židovskému holocaustu v politickém okrese Tišnov 1939–1945*. Lomnice: Okrašlovací spolek pro Lomnici a okolí.
- Baloun, P. 2020. „Cikáni, metla venkova!“ *Tvorba a uplatňování proticikánských opatření v meziválečném Československu, za druhé republiky a v počáteční fázi Protektorátu Čechy a Morava (1918–1941)*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.
- Beck, A. 2020. „Cikánský tábor I“ *Lety u Písku*. Dostupné z: <https://c.holocaust.cz/files/old/pdfs/CikanskytaborILetyuPiskuAlettaBeck.pdf> [cit. 2020-09-10].
- Blažej, M., Bradávková, S., Čapka, B. 2018. *650 let obce Hrušky*. [Brno]: pro obec Hrušky vydalo vydavatelství F.R.Z. agency.
- Brodesserová, N. 1973. *Kriminální policie Zlín (Kripo) (1940–1945): inventář*. Brno: Státní ústřední archiv v Brně.
- Červenka, J. 2015. „Cikán, Gypsy & Rom“ – dynamika pojmenování Romů v různých diskurzích. Podolinská, T., Hrustič, T. (eds.). *Čierno-biele svety: Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: Veda, Ústav etnológie SAV, 324–345.

- Druhá světová. 2005. *Druhá světová válka v kronikách Regionu Podluží*. Lanžhot: Region Podluží.
- Hanzal, J. 2004. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Hrušky. 1998. *Hrušky: Občané své obci: [Almanach]*. Podivín: Helena Vojtková.
- Kapralski, S., Martyniak, M., Talewicz-Kwiatkowska, J. 2011. *Voices of Memory 7: Roma in Auschwitz*. Oswiecim: Auschwitz-Birkenau State Museum.
- Kladivová, V. 1994: *Konečná stanice Auschwitz-Birkenau*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
- Lhotka, P. 2009. Pojem „Cikána“ v právních normách od začátku 20. století do roku 1945. *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity – Historie* (16): 229–246.
- Macek, P., Uhlíř, L. 2001. *Dějiny policie a četnictva. III., Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939–1945)*. Praha: Police History.
- Machálková, E. 2004. Elina – sága rodu Holomků. In: Kozáková, K., Machálková, E. *Memoáry romských žen*. Brno: Muzeum romské kultury.
- Memorial Book. 1993. *Memorial Book. The Gypsies at Auschwitz-Birkenau / Księga Pamięci. Cyganie w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau / Gedenkbuch. Die Sinti und Roma im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau. Vol. 2*. München, London, New York, Paris: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Das Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma in Heidelberg.
- Mráz, J. nedatováno. Rukopis, zápisky ke kronice obce Hrušky. Nepublikováno.
- Nečas, C. 1977. Cikáni na Hodonínsku. *Malovaný kraj* (13/6): 14–15.
- Nečas, C. 1982. K sociální adaptaci Cikánů na Strážnicku. *Národopisné aktuality* (19): 25–32.
- Nečas, C. 1983. Usedlí strážničtí Cikáni. *Jižní Morava* (19): 63–78.
- Nečas, C. 1992. *Aušvicate hi khér báro: Čeští vězňové cikánského tábora v Osvětimi II-Brzezince*. Brno: Masarykova univerzita.
- Nečas, C. 1994a. Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno: Masarykova univerzita.
- Nečas, C. 1994b. *Nemůžeme zapomenout = Naši bisteras: Nucená táborová koncentrace ve vyprávněných romských pamětníků*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Nečas, C. 1995. Z Protektorátu Čechy a Morava do Auschwitz II – Birkenau: Hromadný transport 7. 5. 1943. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* (C 42): 139–145.
- Nečas, C. 1997. Romská osada v Luhačovicích. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* (C 44): 186–187.
- Nečas, C. 1999. *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor.
- Nečas, C. 2002. První opatření na Moravě a ve Slezsku podle zákona č. 117/1927 Sbzn.: Zákaz vstupu tzv. potulných cikánů do některých regionů a obcí. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis, Historica* (9): 17–26.

- Nečas, C. 2005. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno: Matice moravská.
- Nečas, C. 2008. Cikánský tábor v Letech (1942–1943). *Romano džaniben* 15 (1): 186–197.
- Nečas, C. 2009. Kárný pracovní (sběrný) tábor I a internovaní v něm cikáni. *Bulletin Muzea romské kultury* (18): 163–166.
- Nečas, C. 2012. *Pamětní seznam – 1: Jména a údaje o nebožácích, kteří byli násilně koncentrováni v tzv. cikánském táboře I (Lety, 1942–1943)*. [Nymburk]: Vega-L.
- Nečas, C. 2014. *Pamětní seznam. II, Hodonín*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského.
- Pavelčík, J. 2001. „Cikánská“ osada Okluček v Uherském Brodě-Havřicích. *Bulletin Muzea romské kultury* (10): 55–59.
- Rajchmanová, J. 2008. Hrušečtí „cikáni“. *Hrušecké okénko* (93): 13–14.
- Sadílková, H. 2016. *Poválečná historie Romů v Československu ve vzpomínkách pamětníků: Možnosti rekonstrukce poválečné migrace vybrané skupiny Romů ze Slovenska do českých zemí*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Schuster, M. 2020. Tragický osud rodiny Dychovy z Hrušek za druhé světové války. *Hrušecké okénko* (99): 2.
- Schuster, M., Beck, A. 2020. *Pronásledování Romů a Sintů v Protektorátu Čechy a Morava*. Dostupné z: <https://c.holocaust.cz/files/old/pdfs/PronasledovaniRomuaSintuvProtektoratuCechyaMoravaMichalSchuster.pdf> [cit. 2020-09-10].
- Smlsal, J. 2020. K otázce útěků z koncentračního tábora v Letech u Písku: Případová studie. *Bulletin Muzea romské kultury* (28): 10–35.
- Slačka, D. 2015. „Cikánská otázka“ na Hodonínsku v letech 1945–1973. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav.
- Strachová, A., Titlová, A., Zoderová, A. 1999. *Škola v Hruškách: Vydáno u příležitosti oslav 100 let školy*. Hrušky: Obecní úřad.
- Suovácké hody v obci Hrušky u Břecuvavi. *Svět v obrazech: týdeník Ministerstva informací a osvěty* 7 (38). 15. září 1951: 18–19.
- Svoboda, M. 2006. *Státní policejní úřad Břeclav, (1930) 1937–1938 (1944): Inventář*. Mikulov: Okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově.
- Syllová, J., Obračajová, B., Kavěna, M. 2014–2015. *Domovské právo – historie, komparace a současný pohled*. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=115747> [cit. 2021-03-03].
- Šumberová, J., Rajchmanová, J., Tichý, P. 2018. *Padlí z pomníku*. Břeclav: Petr Brázda – vydavatelství spolu s Obcí Hrušky.
- Viková, L. 2018. Adolf Ištván – romský legionář z Bohusoudova: z bádání nad jeho dopisy. *Romano džaniben* 25 (1): 19–58.